

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

SMJERNICE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ROMSKE DJECE U BiH
– SOCIJALNA UKLJUČENOST –

Oktobar 2013. godine

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

SMJERNICE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ROMSKE DJECE U BiH
– SOCIJALNA UKLJUČENOST -

Pripremili:

Prof. dr. Lada Sadiković	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
Amila Taljanović	Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
Milena Jurić	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Minka Smajević	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Hedina Tahirović Sijerčić	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Amra Trnka Oručević	Ministarstvo civilnih poslova BiH
Miroslav Mauhar	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
Pavle Paunić	Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske
Mirsada Bajramović	Udruženje „Zemlja djece“ Tuzla
Elizabeta Lukačević	Biro za ljudska prava „Tuzla“
Marina Lučić	Omladinski centar „Vermont“ Brčko
Zoran Vukomanović	Konsultant Banja Luka

SADRŽAJ

Predgovor

- 1.**
 - 2.**
 - 3.**
 - 4.**
 - 5.**
 - 5.1.
 - 5.2.
 - 5.3.
 - 5.4.
 - 5.5.
 - 5.6.
 - 6.**
 - 6.1.
 - 6.2.
 - 6.3.
 - 6.4.
 - 7.**
 - 8.**
 - 9.**
 - 10.**
- Uvod**
- Cilj istraživanja za poboljšanje položaja romske djece**
- Međunarodni standardi**
- Nacionalni pravni okvir**
- Položaj romske djece u Bosni i Hercegovini**
- Registracija djece po rođenju
- Rani rast i razvoj
- Ekonomski status porodice
- Stambeni status djeteta
- Zdravstvena zaštita romske djece
- Obrazovanje romske djece
- Posebni oblici zaštite**
- Trgovina djecom
- Rad djece (prosjačenje)
- Romska djeca azilanti, izbjeglice ili interno raseljena djeca
- Djeca bez roditeljskog staranja
- Pregled smjernica po oblastima**
- Opće smjernice**
- Monitoring i evaluacija Smjernica**
- Prilozi**

PREDGOVOR

Smjernice za poboljšanje položaja romske djece – socijalna uključenost nastale su u saradnji Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i UNICEF-a.

Ovaj dokument trebalo bi da utiče na stvaranje pozitivnog okruženja koje bi rezultiralo smanjenjem socijalne isključenosti romske djece i poboljšanjem ukupnog socijalnog položaja romske populacije.

U kontekstu mjerenja društvene isključenosti djece, a posebno romske, pretpostavljeni resursi moraju proizaći iz činjenice da djeca socijalnu interakciju ostvaruju iz porodičnog okruženja, te da je njihov socijalni potencijal u velikoj mjeri uslovljen društvenim položajem i socijalnom uključenosti njihovih roditelja. Na osnovu navedenog može se zaključiti da je stepen socijalne uključenosti djeteta u uzročno-posljedičnoj vezi s porodicom kojoj ono pripada.

Poboljšanje položaja romske djece moguće je u okviru više sistema zaštite ove populacije kao što su: socijalna zaštita, obrazovanje, zdravstvena zaštita, zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje i drugo. To je upravo razlog nastanka ovog dokumenta kojim se insistira na međusektorskom pristupu, a sve s ciljem poboljšanja položaja romske djece, odnosno njihove socijalne uključenosti.

Unapređenje međusektorske saradnje za dobrobit djece i porodice u Bosni i Hercegovini predstavlja ključnu aktivnost koju su obavezne osigurati sve zemlje članice u skladu s evropskim dokumentom „Evropa po mjeri djeteta“, a posebno s Konvencijom o pravima djeteta, ali i s drugim međunarodnim izvorima.

Dokument Smjernice za poboljšanje položaja romske djece – socijalna uključenost utemeljen je i u općem cilju Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine kojim se zagovara definiranje prioriternih ciljeva i mjera koje je neophodno preduzeti u periodu od 2011. do 2014. godine, da bi se stvorili što povoljniji uslovi za život djece i porodice, njihovo zdravo psiho-fizičko odrastanje i uključivanje u društvo, a u konkretnom slučaju romske djece u Bosni i Hercegovini kao najbrojnije i najugroženije nacionalne manjine.

MINISTAR

mr. sc. Damir Ljubić

PREDGOVOR

U BiH zvanično postoji sedamnaest nacionalnih manjina. Najugroženija nacionalna manjina u BiH su Romi. Socijalnu situaciju Roma karakteriziraju loši uslovi života, stambeni problemi, prepreke u obrazovanju, nedostatak mogućnosti za stvaranje prihoda, što je samo dio problema s kojima se romska populacija u BiH danas suočava. Dodatni problem predstavlja veliki broj romske djece koji nije upisan u knjige rođenih i stoga se ne mogu upisati u školu, nemaju zdravstveno osiguranje i u većini slučajeva predmet su trgovine ljudima i izrabljivanja.

U BiH se još uvijek osjećaju posljedice rata, pa to dodatno otežava već dovoljno kompliciranu socijalnu, ekonomsku i političku situaciju romske populacije, posebno romske djece. Velika nezaposlenost, siromaštvo i socijalna isključenost direktno i indirektno ugrožavaju položaj romske djece u BiH. S druge strane, ekonomska, socijalna i kulturna prava nisu „prirodna i neotuđiva prava“ s obzirom na mogućnost stepena zaštite u odnosu na građanska i politička prava. Upravo zato spadaju u posebnu grupu prava tzv. normi *lex imperfecta*, ne mogu se sudski utužiti i za njihovo ostvarivanje neophodan je visok stepen ekonomske razvijenosti države i visok stepen državnog intervencionizma, što trenutno nije slučaj u BiH.

U tom smislu od BiH se očekuje da se pridruži borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, posebno romske djece, te Smjernice za poboljšanje položaja romske djece u BiH – socijalna uključenost – stavi na listu glavnih prioriteta i aktivno se uključi u izradu Otvorenog metoda koordinacije (OMC) koji čine zajednički ciljevi, nacionalni akcioni planovi o socijalnom uključivanju, memorandum o uključenosti, izvještaji o socijalnom uključivanju, dogovoreni indikatori socijalne isključenosti te razmjena stečenih iskustava.

Država Bosna i Hercegovina stoga mora izgraditi svoje demokratske institucije, ojačati u ekonomskom smislu i svoje snage usmjeriti na osiguranje minimalne suštinske obaveze (*minimum core of rights*), ali i koncepta minimalnog praga (*minimum threshold of rights*). To znači obavezu države Bosne i Hercegovine da punim kapacitetom osigura minimalni standard u zaštiti ljudskih prava i omogućiti uživanje socijalnih, kulturnih i ekonomskih prava. Pri tome je jako važno odrediti i vrijednost pojedinačnih prava, kako bi sva lica pod jurisdikcijom države, pa samim tim i romska populacija, posebno romska djeca, imala pravo na efektivnu zaštitu od siromaštva i socijalnog isključivanja.

prof. dr. Lada Sadiković, ekspert koordinator

1. Uvod

Pitanje socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava romske populacije, posebno romske djece kao najugroženije kategorije, osnovno je istraživačko pitanje i od ogromne je važnosti upravo za BiH. Romi su danas u BiH najbrojnija ali i najugroženija nacionalna manjina, i to po svim društvenim, naučnim i stručnim kriterijima i parametrima koji se uzimaju u obzir prilikom procjenjivanja socijalnog statusa neke zajednice ili društvene grupe¹. Evropska komisija je u svom Izvještaju o napretku BiH za 2011. godinu naglasila da je „naročito težak položaj žena i djece pripadnika romske populacije, te da veliki broj romske djece nije upisan u knjigu rođenih i stoga se ne mogu upisati u školu, nemaju zdravstveno osiguranje i predmet su trgovine ljudima i izrabljivanja. Romi su i dalje najugroženija manjina“².

Također, Komitet UN-a o pravima djeteta izrazio je zabrinutost zbog činjenice da problemi koji još uvijek postoje u smislu etničke diskriminacije i netrpeljivosti, uključujući slučajeve nasilja i diskriminacije u svakodnevnom životu, u ogromnoj mjeri otežavaju djeci koja pripadaju etničkim manjinama, naročito Romima, potpuno uživanje prava zagwarantiranih Konvencijom. Komitet stoga preporučuje državi članici da preduzme efikasne mjere kako bi se obezbijedilo da djeca koja pripadaju etničkim manjinama u potpunosti uživaju prava iz Konvencije, te posebne mjere čiji je cilj podsticanje procesa pomirenja i izgradnje povjerenja, što bi uključilo i pokretanje širokih kampanja za edukaciju i podizanje svijesti³.

Siromaštvo i socijalna isključenost u BiH su „najvećim dijelom povezani s posljedicama rata i procesom tranzicije, kao i izlaganjem stanovništva novim vrstama različitih rizika, kao što su recesija, povećanje nezaposlenosti i budžetski problemi te su stoga osnovne karakteristike socijalne isključenosti u BiH visoka stopa nezaposlenosti, izražena zaposlenost u sektoru neformalne ekonomije (rad na crno), veliki udio stanovništva s niskim stepenom obrazovanja, etnička isključenost i diskriminacija manjinskih grupa i zajednica povratnika, neadekvatan sistem socijalne zaštite sa slabim dometom i pokrivanjem, što ima za posljedicu nedovoljan pristup resursima, pravima i uslugama“⁴.

Nijedna nacionalna manjina u BiH nije u socijalnom položaju koji je po svojoj težini i problematičnosti i približno sličan položaju romske manjine. Težak položaj romske populacije očituje se, prije svega, po tome što su se pojedinci i čitave porodice našli na margini društva te su tako spriječeni da svojim punim kapacitetima učestvuju u ekonomskim, društvenim i kulturnim tokovima. Zbog specifičnog načina života romske populacije i nezainteresiranosti za utvrđivanje identiteta, romske zajednice u BiH naročito su ugrožene zbog nedostatka ličnih dokumenata, a samim tim im je i ograničen pristup građanskim, političkim, socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima. Loši uslovi života, stambeni problem, nezainteresiranost za obrazovanje, nedostatak mogućnosti za stvaranje prihoda, dodatno su opterećenje za ionako lošu situaciju u kojoj se Romi nalaze u BiH. Prioriteti u

¹ Vidjeti šire o tome: mr. Emir Vajzović, *Analiza evidentiranja romskih potreba*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Sarajevo, 2011., str. 8

² Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2011., Brisel, 12. 10. 2011. SEC(2011)1206, str. 18

³ CRC/C/15/Add.260, t. 75 i 76

⁴ Branka Kušljugić i Ibrahim Prohić, *Socijalno isključeni u BiH danas, a sutra?*, Program Evropske unije EDIHR za Bosnu i Hercegovinu, Biro za ljudska prava Tuzla, str. 7

rješavanju ove loše situacije zacrtani su u dokumentima o Dekadi inkluzije Roma 2005.-2015. u Bosni i Hercegovini – Strategija socijalnog uključivanja Roma.

Bez odgovarajućih dokumenata, niko, pa ni Romi nisu priznati kao osobe pred zakonom i često su izloženi riziku od apatridije i zloupotreba kakva je trgovina ljudima. Ova *de facto* apatridija često se prenosi i u naredne generacije. Dokumenti su od suštinske važnosti za dokazivanje ili sticanje državljanstva, te pristup u ostvarivanju prava koja ono za sobom povlači. Nedostatak ličnih dokumenata i/ili upisa u matične knjige predstavlja prepreku integraciji Roma u lokalne zajednice. Djeci se, npr., uskraćuje upis u škole, odrasle osobe ne mogu legalno raditi, a zdravstvena zaštita i socijalne usluge su nedostupne. Stereotipi i stigmatizacija prema romskoj populaciji i dalje su prisutni u BiH. Komitet UN-a o pravima djeteta izrazio je zabrinutost i preporučio državi Bosni i Hercegovini da, u skladu s prethodnom preporukom Komiteta⁵, izradi, u saradnji s medijima, kodeks ponašanja s ciljem uklanjanja stereotipa i stigmatizacije manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima.

Kada se razmišlja o potrebama i ljudskim pravima svakog djeteta općenito, a naročito djeteta koje je isključeno i ugroženo, uviđa se da postoji niz usluga koje roditelji, zajednica i država moraju pružati kako bi se ispunile potrebe i zaštitila prava svakog djeteta. Sve te usluge obično pružaju razne institucije, a one same su dijelovi različitih javnih i privatnih sektora. Sektori od posebne važnosti koji su prepoznati u ovim smjernicama su: sektor socijalnih usluga, zdravstva i obrazovanja, jer su oni najodgovorniji za poboljšanje položaja romske djece, odnosno njihove socijalne uključenosti.

2. Cilj istraživanja za poboljšanje položaja romske djece u BiH

Dokument pod nazivom „Smjernice za poboljšanje položaja romske djece – socijalna uključenost“ određen je sadržajem i strukturom Smjernica za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini koje su nastale s ciljem „uspostavljanja redovnog praćenja stepena socijalne isključenosti (uključenosti) djece, posebno radi unapređenja procesa intersektorske saradnje institucija i organizacija nadležnih za brigu o djeci u Bosni i Hercegovini“⁶.

Metodološkim postupkom izrade navedenih smjernica obuhvaćena je analiza do sada dostupnih materijala (dokumenti, izvještaji i sl.), izrada upitnika, koji je dostavljen centrima za socijalni rad, a na osnovu kojeg su analizirani dostavljeni podaci. Analiza podataka trebalo je da odgovori na sljedeća pitanja: ekonomski status, razvojne potrebe, obrazovne potrebe, posebni oblici zaštite, rad djece, zdravstvena zaštita, stambeni status, porodični status, pripadnost socijalnoj mreži te ostvarivanje osnovnih građanskih prava. Podaci o broju djece korišteni u ovom istraživanju preuzeti su iz Analize evidentiranja potreba Roma u Bosni i Hercegovini (7.077 djece), a uputnici koji su dostavljeni centrima za socijalni rad obuhvatili su: 3.307 djece u Federaciji BiH, 1.053 djece u Republici Srpskoj i 100 djece u Brčko Distriktu BiH.

U 2012. godini upitnici su dostavljeni centrima za socijalni rad u bosanskohercegovačkim općinama (33), koje imaju registriran veći broj pripadnika romske manjine. Na upitnik su odgovorila 23 centra za socijalni rad, i to 14 centara iz Federacije BiH, osam centara iz Republike Srpske i Centar za socijalni rad Brčko Distrikta BiH.

⁵ Preporuke Komiteta za prava djeteta, 2012. godina - (CRC/C/15/Add.260, par. 27, 2005)

⁶ Smjernice za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u Bosni i Hercegovini, 10.10.2012., str. 2

Također, u ovim smjernicama korišten je dio rezultata Istraživanja višestrukih pokazatelja o romskoj populaciji u BiH za 2011.-2012. - Praćenje položaja djece i žena.

Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) o romskoj populaciji 2011.-2012. u BiH provelo je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, u saradnji s Agencijom za statistiku BiH. Finansijsku i stručnu podršku pružio je UNICEF, a dodatnu finansijsku pomoć dali su UNFPA i UNHCR. Istraživanje je provedeno kao dio četvrtog globalnog ciklusa MICS istraživanja (MICS4). Terenski rad odvijao se u periodu od 9.11.2011. do 30.3.2012. Uzorak je rađen na 1.791 domaćinstvu. Odgovoreno je na 86% pitanja. Anketirano je 1.380 žena u dobi od 15 do 49 godina. Popunjeno je 748 upitnika za djecu mlađu od pet godina. Stoga su ove smjernice namijenjene prvenstveno strukturama socijalne zaštite radi sveobuhvatnijeg i sistematičnijeg pristupa u prepoznavanju i rješavanju uzroka i posljedica socijalne isključenosti romske djece.

3. Međunarodni standardi

Ekonomska, socijalna i prava iz oblasti kulture spadaju u posebnu grupu prava s obzirom da imaju različit karakter u odnosu na građanska i politička prava. Ljudska prava prve generacije – klasična građansko-politička prava koja je sadržavala Deklaracija o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine, što je ujedno i period Francuske revolucije, sadržavala su neka najbitnija „prirodna i neotuđiva“ prava čovjeka kao što su sloboda, vlasništvo, sigurnost i otpor ugnjetavanju. Upravo ta ljudska prava, koja su i nastala s ciljem zaštite pojedinca od samovolje državne vlasti, omogućila su uspostavljanje, tj. izgradnju demokratske i pravne države, ali ujedno i uspostavljanje moderne i neposredne predstavničke demokratije.

Univerzalnom deklaracijom o pravima čovjeka iz 1949. godine proklamiran je, pored klasičnih građansko-političkih prava, i značajan broj tzv. socijalnih i ekonomskih prava, što je zapravo period koji označava prestanak klasične liberalne demokratije („*Lasser faire, lasser passer*“) i nastanak modernog državnog intervencionizma. Međutim, specifična priroda socijalnih i ekonomskih prava zapravo se ogleda u tome da se takva prava ne mogu ostvariti za kratko vrijeme, jer su sredstva za njihovo provođenje ograničena i zavise od stepena ekonomske razvijenosti države⁷. Klasična građansko-politička prava koja se smatraju negativnim (s obzirom na suzdržavanje države od činjenja) moguće je sudskim putem utužiti. Međutim, socijalna i ekonomska prava koja se smatraju pozitivnim pravima u odnosu na obavezu činjenja države nije moguće sudskim putem utužiti i takva prava su nepotpuni pravni propisi tzv. *lex imperfecta*, za čiju realizaciju ne postoji pravom predviđena sankcija⁸.

Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava UN-a utvrdio je obavezu država da osiguraju minimalne suštinske obaveze (*minimum core of rights*) i koncept minimalnog praga (*minimum threshold of rights*)⁹. Prvim kriterijem utvrđuje se obaveza država da omoguće minimum uslova ispod kojih se ne bi smjelo ići kako bi se omogućilo uživanje socijalnih, kulturnih i ekonomskih prava, dok se drugim kriterijem zapravo utvrđuje vrijednost svakog pojedinačnog prava u odnosu na nacionalna zakonodavstva, a u prvom dijelu Evropske socijalne povelje posebno se naglašava da „svako ima

⁷ V. Dimitrijević, D. Popović, T. Papić i V. Petrović, „*Međunarodno pravo ljudskih prava*“, Beograd 2006., str. 306

⁸ Smiljko Sokol, Branko Smerdel, *Ustavno pravo*, Informator, Zagreb, 1998., str. 67

⁹ UN E/C.12/1999/5

pravo na zaštitu od siromaštva i socijalnog isključivanja¹⁰. Lisabonskim ugovorom iz 2000. godine države članice Evropske unije su borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti stavile na listu glavnih prioriteta kada je i nastao Otvoreni metod koordinacije (Open Method of Coordination (OMC)) koji uključuje pet osnovnih elemenata, i to: zajedničke ciljeve, nacionalne akcijske planove o socijalnom uključivanju (inkluziji), memorandume o uključenosti, izvještaje o socijalnom uključivanju, dogovorene indikatore socijalne isključenosti (*Laeken* indikatori) te razmjenu stečenih iskustava¹¹.

4. *Nacionalni pravni okvir*

Ustavom BiH (Aneks IV. Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH) utvrđeno je da BiH i oba entiteta osiguravaju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, da se prava i slobode, određeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima, direktno primjenjuju u BiH i imaju prvenstvo pred svim drugim zakonodavstvom. Uživane ovih prava i sloboda osigurava se svim osobama u BiH, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi poput spola, rase, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovine, rođenja ili drugog statusa.

Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH iz 2003. godine manjinskoj zajednici Roma priznaje se status nacionalne manjine, te se propisuju prava i obaveze pripadnika nacionalnih manjina u BiH i obaveze organa vlasti u BiH da poštuju i štite, čuvaju i razvijaju etnički, kulturni, jezički i vjerski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine, državljanina BiH. Pitanje zaštite prava nacionalnih manjina u entitetima regulirano je Zakonom o zaštiti prava nacionalnih manjina FBiH i Zakonom o zaštiti prava nacionalnih manjina RS-a.

Socijalna zaštita u BiH, kao integralni dio socijalne politike, zasnovana je na Ustavu BiH, Ustavu Federacije BiH, Ustavu Republike Srpske, Statutu Brčko Distrikta BiH i zakonima. Na nivou BiH ne postoji propis kojim se regulira ova oblast. Socijalna zaštita romske djece, kao i drugih državljanina BiH u nadležnosti je entiteta i Brčko Distrikta BiH, dok je u Federaciji BiH nadležnost podijeljena između entiteta i kantona. Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave BiH propisane su nadležnosti Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstva civilnih poslova BiH.

Prema članu 11. Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom Federacije Bosne i Hercegovine (*"Službene novine Federacije BiH"*, br. 36/99, 54/04 i 39/06), „socijalna zaštita je organizirana djelatnost u Federaciji, usmjerena na osiguranje socijalne sigurnosti njenih građana i njihovih porodica u stanju socijalne potrebe. Socijalnom potrebom smatra se trajno ili privremeno stanje u kojem se nalazi građanin ili porodica, prouzrokovano ratnim događajima, elementarnim nepogodama, općom ekonomskom krizom, psihofizičkim stanjem pojedinaca ili drugih razloga, koje se ne može otkloniti bez pomoći drugog lica. U skladu s principima humanizma, solidarnosti građanskog morala, socijalna zaštita porodice i njenih članova i građana pojedinaca ostvaruje se otkrivanjem i umanjenjem, odnosno otklanjanjem posljedica uzroka koji dovode do stanja socijalne potrebe i sticanjem određenih prava iz socijalne zaštite. Socijalna zaštita djeteta, u skladu s odredbama Konvencije o pravima djeteta, ostvaruje se u najboljem interesu djeteta“.

¹⁰ Evropska socijalna povelja (revidirana), Strasbourg, 3.5.1996., Dio I., član 30.

¹¹ http://ec.europa.eu/invest-in-research/coordination/coordination01_en.htm, stranici pristupljeno 19. 3. 2012.

Članom 2. Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske (*“Službeni glasnik Republike Srpske”*, broj 37/12) navodi se: “Socijalna zaštita je djelatnost od općeg interesa za Republiku Srpsku, kojom se pruža pomoć licima kada se nađu u stanju socijalne potrebe i preduzimaju potrebne mjere radi sprečavanja nastajanja i otklanjanja posljedica takvog stanja. Stanje socijalne potrebe je stanje u kojem je licu neophodna pomoć radi savladavanja socijalnih i drugih teškoća i stvaranja uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, a ukoliko se te potrebe ne mogu zadovoljiti u drugim sistemima socijalne sigurnosti. Djelatnost socijalne zaštite obuhvata mjere i aktivnosti za stvaranje uslova za ostvarivanje zaštitne funkcije porodice, uslova za samostalan život i rad lica koja se nalaze u stanju socijalne potrebe ili za njihovo aktiviranje u skladu sa sposobnostima, obezbjeđivanje sredstava za život materijalno neobezbijeđenim i za rad nesposobnim licima i drugim građanima koji su u stanju socijalne potrebe, kao i obezbjeđivanje drugih oblika socijalne zaštite

Poboljšanje položaja romske djece u Bosni i Hercegovini – socijalna uključenost – pored socijalne zaštite, uslovljeno je i njihovim položajem u drugim sistemima, te se u ovom dokumentu razmatra i položaj romske djece u sistemu zdravstvenog osiguranja i zaštite, te obrazovanja.

Zdravstvena zaštita regulirana je na entitetskom nivou zakonima o zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti.

Oblast obrazovanja u BiH (predškolski odgoj i obrazovanje, osnovno i srednje obrazovanje) regulirana je okvirnim zakonima, entitetskim, kantonalnim i zakonom Brčko Distrikta BiH.

5. Položaj romske djece u BiH

I pored toga što država Bosna i Hercegovina nema direktnu nadležnost za pitanja socijalne zaštite, zdravstva i obrazovanja, ona je dužna osigurati zaštitu ljudskih prava zagwarantiranih Ustavom, kao i primjenu ratificiranih međunarodnih konvencija i sporazuma, uključujući i ispunjavanje obaveza za proces prijema BiH u članstvo Evropske unije. U tom smislu, Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma (2005.) i četiri plana aktivnosti urađeni su s ciljem unapređenja socijalnog statusa Roma u društvu i smanjenja njihove socijalne isključenosti, jačanja njihovih kapaciteta i osposobljavanja za učešće u društvenom sistemu gdje se rješavaju problemi romske nacionalne manjine.

Vijeće ministara BiH je u julu 2008. godine usvojilo Akcioni plan za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite. Na toj sjednici odlučeno je o pristupanju Bosne i Hercegovine Dekadi inkluzije Roma 2005. – 2015. što je formalizirano potpisom predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH u septembru 2008. godine.

Nakon višegodišnjih iskustava u primjeni Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH (2004.), došlo se do zaključka da navedeni plan, posebno u segmentu koji se odnosi na Rome, nije dao očekivane rezultate. S ciljem unapređenja pristupa sistemu redovnog obrazovanja Roma u BiH rješavanjem brojnih prepreka s kojima se trenutno suočavaju, Vijeće ministara BiH je 2010. godine usvojilo Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma.

U 2012. godini započete su aktivnosti na revidiranju tri akciona plana u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, kako bi se uključili svi aspekti života najbrojnije manjine u BiH. Neki od tih aspekata podrazumijevaju uključivanje Roma, unapređenje pružanja usluga i podsticanje romske populacije u oblastima: stambenog zbrinjavanja, socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, registracije rođenja, uključivanja u procese odlučivanja, bolju saradnju s nevladinim organizacijama, razvoja i očuvanja kulturnog identiteta, demografskih i populacijskih politika, te nediskriminacije u svim društvenim procesima.

5.1. Registracija djece nakon rođenja

U skladu s ratificiranim međunarodnim standardima, dijete treba biti registrirano odmah nakon rođenja i imati od rođenja pravo na ime, pravo da stekne državljanstvo i, koliko je to moguće, pravo da pozna svoje roditelje i da se oni brinu o njemu. Države potpisnice osigurat će ostvarivanje tih prava u skladu sa svojim nacionalnim zakonima i svojim obavezama prema relevantnim međunarodnim instrumentima u ovoj oblasti, naročito u slučaju u kojem bi dijete bilo bez državljanstva. U članu 8. Konvencije o pravima djeteta utvrđene su obaveze da:

1. Države potpisnice poštuju pravo djeteta da sačuva svoj identitet, uključujući državljanstvo, ime i porodične odnose koje priznaje zakon, bez nezakonitog uplitanja.
2. U slučajevima kada je dijete nezakonito lišeno nekih ili svih elemenata svog identiteta države potpisnice pružaju odgovarajuću pomoć i zaštitu da bi se što prije utvrdio identitet djeteta.

Propusti u vezi s upisom djece u matične knjige rođenih dešavali su se prije rata, u ratu, ali su se nastavili dešavati i nakon rata, bez preduzimanja bilo kakvih sistemskih mjera na kvalitetnom identifikiranju propusta, a posebno na otklanjanju njihovih posljedica¹². Pojedinačne akcije na ažuriranju upisa, odnosno kampanje za upis, nisu dale rezultate. Iskustva su pokazala da neupisivanje nije karakteristično samo za Rome nego da se širi i na ostalo stanovništvo. Razlozi za ovo bili su različiti: neshvatanje zakonske obaveze, nepoznavanje procedure, nedostatak novca za odgovarajuće radnje, kao i izostanak sankcija za neizvršavanje ove zakonske obaveze.

Nakon prepoznavanja problema neupisa djece u matične knjige rođenih, a kojem su najviše izložena romska djeca, i preporuke Komiteta, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je, u saradnji sa ostalim resornim institucijama i nevladinim organizacijama, a uz podršku UNICEF-a, sačinilo Pravnu analizu zakonodavstva Bosne i Hercegovine kojom se regulira oblast registracije rođenja, koji je osnova za intervencije u zakonodavstvu i praksi.

Također, Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH je o pitanju građanskih prava i sloboda donijela Preporuku u oblasti upisa rođenja i ostvarivanja drugih statusnih prava djece kojom zahtijeva preduzimanje hitnih mjera kako bi se unaprijedio sistem i osiguralo da se statusna prava djece mogu riješiti u što kraćem roku, te da je potrebno osigurati donošenje zakona u BiH kojim će se urediti pitanje upisa u matične knjige rođenih i uspostavljanje elektronske baze podataka.

S ciljem izbjegavanja zloupotreba zdravstvenih knjižica i ličnih dokumenata drugih osoba prilikom odlaska na porođaj, putem nadležnih entitetskih organa i institucija i tijela Brčko Distrikta BiH,

¹² U kontekstu člana 7. Konvencije, Komitet za prava djeteta je u svojim zaključnim razmatranjima (2005.) izrazio zabrinutost zbog činjenice da, prema podacima koje su dostavili ombudsmeni iz oba entiteta, postoji oko 5.000 djece s nepotpunim podacima u MKR i izvjestan broj djece u nekim područjima koji nikada nisu uvedeni u MKR i u svojoj preporuci Bosni i Hercegovini zahtijeva da, kao stvar od prioritarnog značaja, nastavi i jača napore na uspostavljanju sistema koji će obezbijediti upis u matične knjige rođenih za svu djecu koja se rode na njenoj teritoriji – bez obzira na nacionalnost ili status djetetovih roditelja – kao i za svu djecu koja su rođena u inozemstvu, a čiji su roditelji državljani države članice, te da preduzme konkretne korake kako bi se obezbijedio upis romske djece u matične knjige rođenih.

uključujući i kantonalne institucije u Federaciji BiH, treba osigurati: besplatan porođaj u BiH svim porođiljama; sankcionirati nepostupanje i neprijavlivanje činjenice rođenja djeteta i podataka o majci čime bi se smanjio broj djece koja nisu upisana u matične knjige rođenih i **osiguralo pravo djeteta na identitet, državljanstvo, putnu ispravu i druge lične dokumente kao pretpostavke za ostvarivanje svih drugih prava, prvenstveno prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i drugo;** usaglasiti zakone o matičnim knjigama, provedbene propise i poboljšati komunikaciju i saradnju svih organa vlasti u lancu postupanja, a u vezi s upisima ličnih podataka u BiH.¹³

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH nastavilo je aktivnosti na konkretizaciji preporuka sačinjenih u okviru Pravne analize zakonodavstva Bosne i Hercegovine kojom se regulira oblast registracije rođenja, te je, u saradnji s predstavnicima nadležnih institucija¹⁴, a uz podršku UNICEF-a, pokrenulo inicijativu za hitnim postupkom usklađivanja Zakona o matičnim knjigama, Zakona o prebivalištu i boravištu i Zakona o slobodi pristupa informacijama, kao i uspostavljanja elektronske baze podataka.

Rezultati procesa evidentiranja romskih domaćinstava, koji je MLJPI provelo krajem 2009. godine pokazuju sljedeće:

Upisano u matične knjige rođenih

Entitet	DA	NE	Nepoznato	Total
Brčko Distrikt BiH	795	18	12	825
Federacija BiH	12090	384	503	12977
Republika Srpska	2711	69	189	2969
Total	15596	471	704	16771

Lični dokumenti

Entitet	Drugo	Izbjeglička legitimacija	Lična karta	Nedefinirano	Zdravstvena knjižica
Brčko Distrikt BiH	13		409	32	371
Federacija BiH	1599	84	6778	1324	3192
Republika Srpska	97	27	1633	252	960
Total	1709	111	8820	1608	4523

Od 2009. godine u sklopu projekta „Podrška najugroženijim grupama Roma u BiH“, koji je finansiran sredstvima Švicarske i Lihtenštajna i koji je okončan u oktobru 2011.godine, nevladina organizacija

¹³ Analiza usklađenosti zakonodavstva BiH s Konvencijom o pravima djeteta – Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH (2009.)

¹⁴ Ministarstva civilnih poslova BiH, Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva pravde BiH, entitetskih MUP-ova, Federalne uprave policije, Ministarstva uprave i lokalne samopuave RS-a, Policije i Odjela za registar Brčko Distrikta BiH i NVO „Vaša prava BiH“ i UNHCR, predlažu resornim ministarstvima Bosne i Hercegovine i nadležnim ministarstvima entiteta i Brčko Distrikta BiH, kantonalnim ministarstvima

"Vaša prava BiH", zajedno sa UNHCR-om, preduzela je aktivnosti koje su pomogle da hiljadu Roma dobije rodne listove, uvjerenja o državljanstvu i važeće lične karte.

Romsku djecu uključenu u život i rad na ulici u Sarajevu, Tuzli, Banjoj Luci i Mostaru identificirali su dnevni centri za djecu, koji su uspostavljeni u navedenim gradovima, kao djecu koja nisu upisana u matične knjige rođenih i koja su, uz njihovu pomoć, naknadno upisana u matične knjige rođenih. Naime, prema podacima nevladine organizacije „Zemlja djece“, u 2011. godini upisano je 51 romsko dijete, a u 2012. godini 59 romske djece.

Prema izvještajim nevladinih organizacija,¹⁵ problemi koji se javljaju prilikom redovnog upisa djeteta u matične knjige jeste kada majka nema nikakav identifikacioni dokument ni rodni list. Često se dešava da majka u redovnom roku ne može pribaviti te dokumente iz svoje općine rođenja, što za posljedicu ima nemogućnost upisa djeteta u redovnom roku.

Problemi s kojim se suočava većina Roma javljaju se prilikom naknadnog upisa u matične knjige u situacijama kada je dijete rođeno u kući i kada ne postoji nikakva medicinska dokumentacija o rođenju, kao što je otpusno pismo ili potvrda o rođenju djeteta ili medicinski pregled nakon rođenja (vakcina).

Također, jedan od problema je i neukost roditelja koji ne mogu ni da se sjete kada su im djeca rođena, što otežava pribavljanje medicinske dokumentacije o rođenju, a samim tim i upis u matične knjige. Evidentiran je veliki broj slučajeva u kojem su se majke porađale na **tuđu zdravstvenu knjižicu** ili su imale identifikacioni dokument (npr. karton o privremenom prihvatu) u kojem nisu bili upisani tačni podaci o majci, pa je onda bilo praktično nemoguće naknadno uskladiti podatke o identitetu iz medicinske dokumentacije s podacima iz naknadno pribavljenog identifikacionog dokumenta.¹⁶ Ovakvi postupci su dugotrajni i uglavnom završavaju podnošenjem tužbe radi utvrđivanja majčinstva – očinstva pred sudom, a što uzrokuje povećanje troškova (analiza DNK, dokazi itd.) i obaveznu pravnu pomoć (izrada tužbe, zastupanje pred sudom). S obzirom da se u većini slučajeva radi o neukim strankama, one bez pravne pomoći stručnih osoba iz Udruženja “Vaša prava BiH” ne bi bile u mogućnosti riješiti ove probleme.

Uz podršku nevladinih organizacija, u Federaciji BiH početkom maja 2012. godine stupio je na snagu novi Zakon o matičnim knjigama. Njime su uvedene određene novine i utvrđeno je da je provođenje postupka upisa u matične knjige (redovni i naknadni upis, ispravke u matičnim knjigama itd.) u nadležnosti općina za razliku od rješenja u ranijem zakonu prema kojem su postupke naknadnih upisa i ispravki podataka u matičnim knjigama radile nadležne policijske uprave. Osim promjena po pitanju nadležnosti, novim zakonom propisana je i obaveza da sve osobe bez obzira na godine života moraju biti upisane u matične knjige. Predviđena je i besplatna stručna pomoć i oslobađanje od plaćanja taksi i troškova postupka u postupcima upisa u matičnu knjigu rođenih i umrlih za socijalno ugrožene kategorije i pripadnike nacionalnih manjina.

Novim zakonskim rješenjima u BiH propisano je vođenje matičnih knjiga u elektronskoj formi, tako da bi nakon povezivanja svih matičnih ureda trebalo biti moguće dobiti izvode iz matičnih knjiga u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH u bilo kojem matičnom uredu.

Novim Zakonom o matičnim knjigama u Federaciji BiH propisano je da se rodni list i ostali izvaci iz matičnih knjiga mogu izvaditi samo jedanput, te tako postaju trajni dokumenti. Time prestaje praksa da

¹⁵ Vaša prava, UNHCR i Zemlja djece

¹⁶ Udruženje “Vaša prava u BiH”

rodni list važi samo šest mjeseci, nakon čega se mora izvaditi novi, što je stvaralo nepotrebne gužve i bio dodatni trošak za kućni budžet građana.

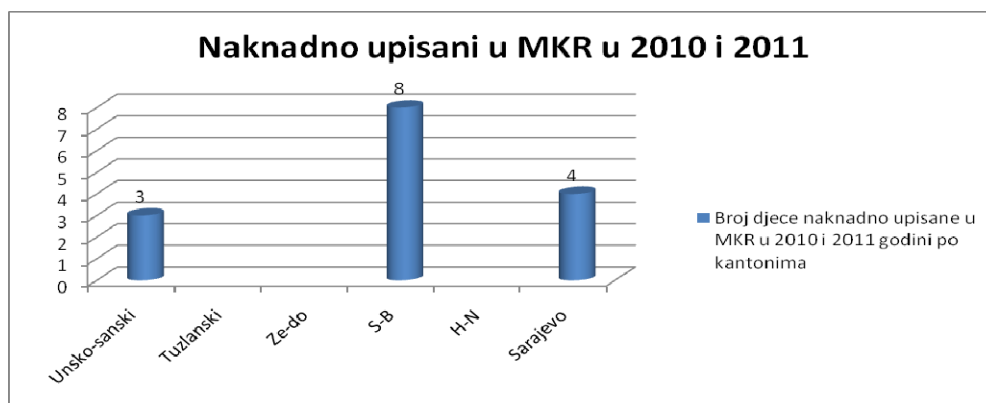
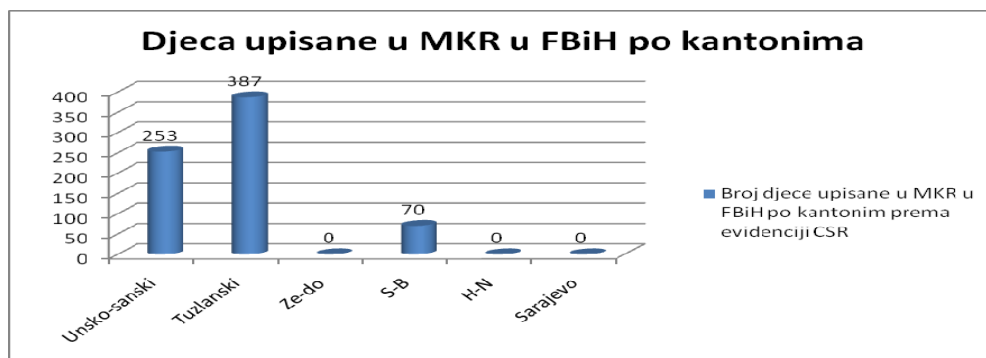
Ovakva zakonska rješenja nalaze se i u Zakonu o matičnim knjigama Republike Srpske („Službeni glasnik RS“, broj 111/09) i Zakonu o matičnim knjigama Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 58/11), koji je stupio na snagu 1. aprila 2012.

U organizaciji Udruženja „Vaša prava BiH“ u decembru 2012. godine, a s ciljem efikasnije primjene zakona, za područje Federacije BiH održan je seminar o temi „Prijava rođenja djece radi upisa u matičnu knjigu rođenih i zdravstvena zaštita trudnica i porodilja.“

Cilj seminara bio je da predstavnici relevantnih institucija iz oblasti matičnih knjiga, socijalne i zdravstvene zaštite iznesu konkretne prijedloge kako bi se uspostavilo jedinstveno postupanje i procedure u postupku prijave rođenja djece i priznavanja prava na zdravstvenu zaštitu zdravstveno neosiguranim trudnicama i porodiljama, s obzirom da ograničeni pristup zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju i neposjedovanje ličnih dokumenata trudnica uzrokuje teškoće pri upisu djece uz matične knjige i imaju za posljedicu da veliki broj djece nije upisano u matične knjige ili im nije određeno lično ime. Učesnici seminara iznijeli su konkretne prijedloge i rješenja kojim će se, ako budu primijenjeni, eliminirati mogućnost da novorođena djeca ne budu upisana u matične knjige rođenih zato što majke nemaju lične dokumente.

Analizom podataka iz upitnika dobivenih od centara za socijalni rad evidentno je da je još uvijek pristan problem neupisivanja romske djece u matične knjige rođenih što je vidljivo iz grafikona koji slijede.

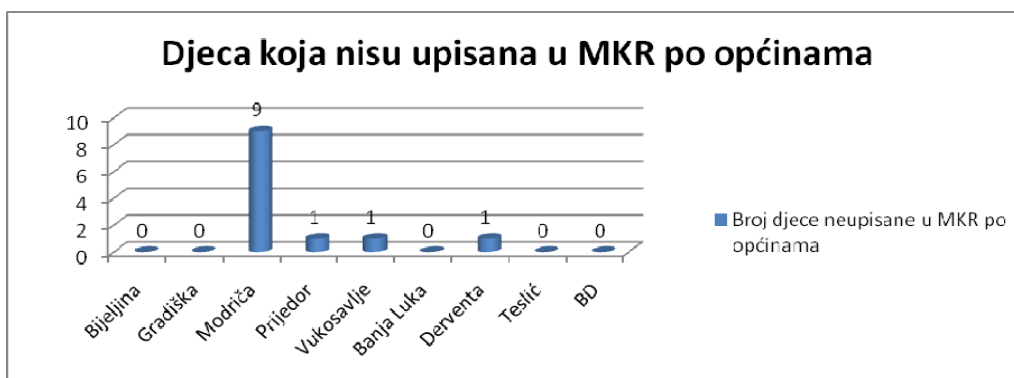
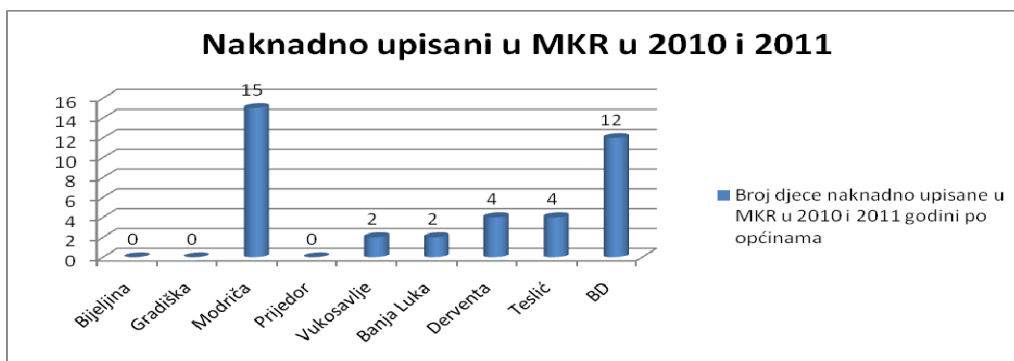
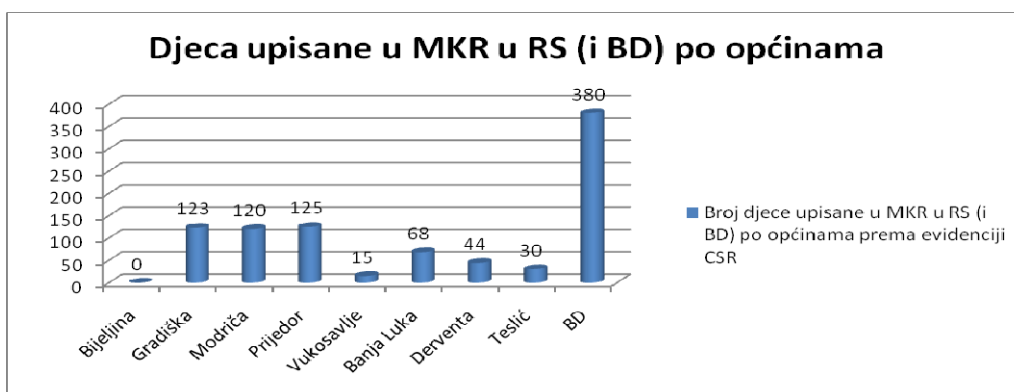
1. Evidencija u matičnim knjigama rođenih u Federaciji BiH





Republika Srpska i Brčko Distrikt BiH

1. Evidencija u matičnim knjigama rođenih



SMJERNICE za postupanje

- Registrirati svu romsku djecu odmah nakon rođenja i izvršiti naknadni upis one koja nisu registrirana, kako bi se osiguralo pravo djeteta na identitet, državljanstvo, putnu ispravu i druge lične dokumente kao pretpostavke za ostvarivanje svih drugih prava.
- Provesti mjere kojima bi se roditelji usmjerili da izvrše svoju zakonsku obavezu upisa djece u matične knjige rođenih i time osigurati zdravstvenu zaštitu za djecu i porodilje.
- U Federaciji BiH treba izraditi odgovarajuće programe kako bi se povećao obuhvat romske djece koja su registrirana odmah nakon rođenja.

5.2. Rani rast i razvoj

Razvojnim potrebama romske djece nije pružena adekvatna systemska pažnja iako se radi o djeci koja žive u ekstremno teškim socijalno-ekonomskim uslovima.

Prve godine života smatraju se najvažnijim periodom za rast i razvoj djeteta, a porodica primarnim ambijentom za zadovoljavanje potreba djece.

Pokazatelji MICS-a (2011./2012.):

Tokom trudnoće ženama se mogu osigurati brojne intervencije koje mogu biti od vitalnog značaja za njihovo zdravlje i dobrobit, kao i za zdravlje i dobrobit njihovih beba. UNICEF i SZO preporučuju minimalno četiri posjete ljekara tokom trudnoće u okviru prenatalne zaštite.

Prenatalna zaštita i broj posjeta

Romska pop.: 21% Romkinja u dobi od 15 do 49 godina koje su rodile u periodu od dvije godine prije istraživanja **nije dobilo prenatalnu zaštitu.**

Ukupno stan.: 13% žena u dobi od 15 do 49 godina u BiH koje su rodile u periodu od dvije godine prije istraživanja **nije dobilo prenatalnu zaštitu.**

Romska pop.: 62% Romkinja u dobi od 15 do 49 godina koje su rodile u periodu od dvije godine prije istraživanja dobilo je **prenatalnu zaštitu četiri ili više puta.**

Ukupno stan.: 84% žena u dobi od 15 do 49 godina u BiH koje su rodile u periodu od dvije godine prije istraživanja dobilo je **prenatalnu zaštitu četiri ili više puta.**

RAZVOJ DJETETA

Tokom prve tri do četiri godine života mozak se ubrzano razvija, tako da je i učenje u tom periodu, uz odgovarajuću njegu odraslih, odlučujući faktor za razvoj djeteta. Stoga su adekvatne aktivnosti odraslih s djecom, prisustvo dječijih knjiga u kući i drugih uslova neophodnih za pravilan rast i razvoj važni pokazatelji kvalitetne brige o djetetu u kući.

Učenje u ranom djetinjstvu

Kod 66% romske djece u dobi od 36 do 59 mjeseci odrasla osoba u domaćinstvu bila je uključena u najmanje četiri aktivnosti kojima se promoviraju učenje i spremnost za školu, u periodu od tri dana prije istraživanja.

	Djeca uzrasta od 36 do 59 mjeseci
Romska populacija	66%
Ukupno stanovništvo (BiH)	95%

SMRTNOST DJECE

Stopa smrtnosti dojenčadi odražava vjerovatnoću umiranja prije prvog rođendana. Stopa smrtnosti djece do pet godina odražava vjerovatnoću umiranja prije petog rođendana. Milenijski razvojni ciljevi pozivaju na smanjenje smrtnosti djece mlađe od pet godina za dvije trećine u periodu od 1990. do 2015. godine.

Stopa smrtnosti

Stopa smrtnosti dojenčadi u romskoj populaciji u BiH iznosi **24** na 1.000 živorođene djece.

Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina za romsku populaciju u BiH iznosi **27** na 1.000 živorođene djece.

	Stopa smrtnosti dojenčadi	Stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina
Romska populacija	24‰	27‰
BiH (administrativni podaci, 2010)*	8‰	8‰

* Izvor: UNICEF <<http://www.childinfo.org/files/maternal/DI%20Profile%20-%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>>‰ (promila)

ISHRANA

Zaostajanje u rastu

Zaostalost u rastu je odraz hronične pothranjenosti kao rezultat izostanka adekvatne ishrane tokom dužeg perioda te povratne ili hronične bolesti.

21% romske djece mlađe od pet godina zaostaje u rastu.

	Djeca mlađa od pet godina
Romska populacija	21%
Ukupno stanovništvo (BiH)	9%

Dojenje

Dojenje u prvim godinama života štiti djecu od infekcija, osigurava idealan izvor hranjivih materija, ekonomično je i sigurno. Prema preporukama SZO i UNICEF-a, pravilnom ishranom dojenčadi mlađe od šest mjeseci smatra se isključivo dojenje.

Dvoje od desetero romske djece mlađe od šest mjeseci isključivo je dojilo [22%].

Petero od desetero romske djece uzrasta od 12 do 15 mjeseci doji [50%].

	Isključivo dojenje <6 mjeseci	Djeca u dobi od 12 do 15 mjeseci
Romska populacija	22% (2 in 10)	50% (5 in 10)
Ukupno stanovništvo (BiH)	19% (2 in 10)	12% (1 in 10)

Mala težina pri rođenju

Mala porođajna težina djece (ispod 2.500 grama) sa sobom nosi čitav niz ozbiljnih zdravstvenih rizika za dijete, a rana pothranjenost povećava rizik od obolijevanja i umiranja dojenčadi.

14% romske djece imalo je težinu manju od 2.500 grama pri rođenju.

Romska populacija	14%
Ukupno stanovništvo (BiH)	3%

Indeks ranog rasta i razvoja

Rani rast i razvoj djeteta definira se kao uređeni/sistematski i predvidljiv proces koji se odvija kontinuirano. U periodu ranog rasta i razvoja, djeca se uče nositi s kompleksnijim nivoima kretanja, razmišljanja, govora, osjećaja i razvoja odnosa s drugima. Fizički rast, pismenost i poznavanje brojeva, socijalni i emocionalni razvoj te spremnost za učenje ključni su faktori ukupnog razvoja djeteta, što je osnova cjelokupnog razvoja ličnosti.

Modul sačinjen od deset stavki, koji je razvijen za MICS program, korišten je za izračunavanje Indeksa ranog rasta i razvoja djeteta (engl. Early Child Development Index, ECDI). Pokazatelj se zasniva na nekim dostignućima koja se očekuju od djeteta, ako se razvija kao većina djece u toj starosnoj grupi.

Svaka od deset stavki koristi se u jednoj od četiri oblasti, kako bi se odredilo da li se djeca u toj oblasti razvijaju prema očekivanju. Oblasti su:

- **pismenost/poznavanje brojeva:** smatra se da su djeca dostigla adekvatan nivo razvoja ako mogu identificirati/imenovati najmanje deset slova abecede, pročitati najmanje četiri jednostavne, popularne riječi i mogu imenovati i prepoznati oznake svih brojeva od jedan do deset. Ako su ispunjene dvije do tri pomenute stavke, smatra se da je dijete dostiglo očekivani nivo razvoja iz oblasti pismenosti/poznavanja brojeva;
- **fizički razvoj:** ako dijete sa zemlje može podići mali predmet, kao što je štap ili kamen s dva prsta, i/ili ako majka/staratelj ne izjavi da je dijete ponekad toliko bolesno da se ne može igrati, smatra se da je dijete dostiglo očekivani nivo fizičkog razvoja;
- **socijalni i emocionalni domen:** za djecu se smatra da su dostigla očekivani nivo razvoja ako su dva od četiri sljedeća preduslova ispunjena: ako se dijete dobro slaže s drugom djecom, ako dijete ne udara ili ujeda drugu djecu ili ako dijete lako ne gubi pažnju;
- **učenje:** ako dijete može pratiti jednostavna uputstva o tome kako nešto pravilno uraditi i/ili kada se djetetu da nešto uradi, da ono to može uraditi samostalno, onda se smatra da je dostiglo očekivani nivo razvoja u ovom domenu.

Indeks ranog rasta i razvoja djeteta predstavlja procenat djece s očekivanim nivoom razvoja u najmanje tri od četiri navedene oblasti.

Očekivani nivo razvoja dostiglo je 96% romske djece u dobi od 36 do 59 mjeseci.

	Procenat djece u dobi od 36 do 59 mjeseci koja su dostigla očekivani nivo razvoja u navedenim domenima				Indeks ranog rasta i razvoja djece
	Pismenost/ poznavanje brojeva	Fizički razvoj	Socijalno-emocionalni razvoj	Učenje	
Romska populacija	8%	98%	86%	99%	85%
Ukupno stanovništvo (BiH)	25%	100%	95%	99%	96%

U BiH je otvoreno 13 centara za rani rast i razvoj u sedam općina uz podršku UNICF-a s fokusom na ranu detekciju poremećaja u razvoju i rad s djecom s posebnim potrebama i djecom iz marginaliziranih grupa. Ovi centri pružaju okvir za podizanje svijesti stručnjaka, roditelja i društva o važnosti podrške razvoju djece u ranom djetinjstvu. Ovaj model i pristup unapređenju ranog rasta i razvoja kod djece trebalo bi da bude primijenjen u svim lokalnim zajednicama.

Federacija BiH

U aprilu 2012. godine potpisan je Protokol o saradnji u oblasti unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH između ministarstava obrazovanja i nauke, zdravstva, rada i socijalne politike. Protokol je nastao na osnovu politike za unapređivanje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH, koja je usvojena 2011. godine i pokazuje spremnost potpisnika da koordiniranim, zajedničkim, integriranim djelovanjem unapređuju rani rast i razvoj djece u Federaciji BiH s posebnim naglaskom na marginalizirane grupe i posebno vodeći računa o njihovoj zaštiti od svih oblika diskriminacije. U maju 2012. godine pripremljen je Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH (2013. – 2017.). Strateškom planu prethodio je dugoročni proces analize stanja u oblasti ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH, identificiranja ključnih nedostataka sistema, potreba te preporuka koje će doprinijeti unapređenju tog stanja.

SMJERNICE za postupanje

- Ojačati i educirati romske porodice kroz razvoj aktivnosti koje potiču odgovorno i zdravo roditeljstvo.
- Otvaranje centara za rani rast i razvoj u naseljima u kojima živi veći broj Roma.

5.3. Ekonomski status porodice (novčana davanja)

Nepovoljan položaj većine romske populacije evidentan je u svim životnim sferama. Ipak, siromaštvo je primarni aspekt ugroženosti Roma. Nejednake mogućnosti zapošljavanja obično se identificiraju kao glavni uzroci siromaštva s kojim se Romi suočavaju.

U ekonomski nerazvijenom društvu kakvo je Bosna i Hercegovina, u kojem postoji veliki broj nezaposlenih, sistem socijalne zaštite teško može zadovoljiti izraženo zanemarene potrebe stanovništva. Stoga, iako porodica ima pravo na društvenu zaštitu, ako nema mogućnosti da osigura minimum uslova za egzistenciju svojih članova, u uslovima općeg siromaštva to pravo ostaje neispunjeno. Socijalna pomoć neujednačena je na teritoriji BiH i nedovoljno zasnovana na stvarnim potrebama korisnika.

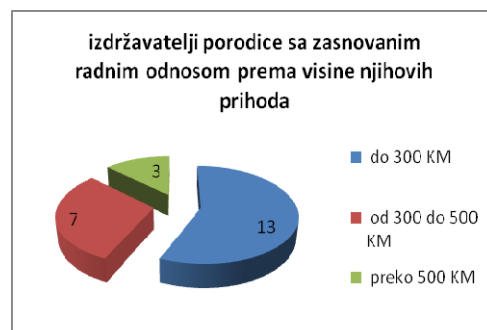
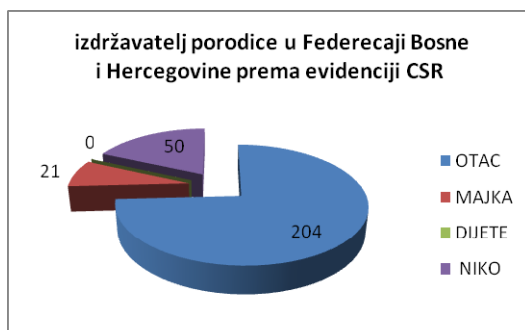
Romi imaju troškove manje od prosjeka. Najveći dio troškova porodice odvaja se za osnovne životne namirnice, dok samo manji dio sredstava odlazi na obrazovanje i druge potrebe.

Povremeni rad Roma u nezvaničnom sektoru je u prosjeku češći četiri i više puta nego takav rad ostalih ljudi¹⁷. U BiH 78% Roma radi u neformalnom sektoru, nemaju zasnovan radni odnos, zdravstveno osiguranje i druge benefite koji iz toga proizilaze, u odnosu na 27% ostalih građana u BiH koji se nalaze u istoj situaciji. Generalno gledano, siromašni veoma često nemaju pristup zvaničnim finansijskim institucijama, a ovo se, prije svega, odnosi na siromaštvom pogođene romske zajednice. Nedostatak kreditne historije, jamstva, nedostatak znanja, češće se navode u slučaju Roma.

Nekoliko je razloga za ovako visoku stopu nezaposlenosti. U svjetlu sveopće nezaposlenosti u BiH, Romi su često prvi koji će izgubiti posao, uz dodatnu nepovoljnu činjenicu da uglavnom nemaju nikakve formalno priznate kvalifikacije. Danas se veliki broj romskih porodica izdržava prikupljanjem sirovina (metala i starog papira), prodajom korištene odjeće, sezonskim poslovima, sjećom drva i drugim poslovima koje obavljaju na nadnicu.¹⁸ Za neke je prosjačenje jedini način preživljavanja.

Najvažniji razlozi zbog kojih Romi nisu u mogućnosti sebi osigurati posao opisani su u analizi UNDP-a kao "Moja etnička pripadnost", a zatim "Sveukupna depresija u zemlji" i "Neadekvatne kvalifikacije"¹⁹. Ovo pokazuje da postoji diskriminacija na tržištu rada. Međutim, to nije jedini razlog zbog kojeg Romi teško pronalaze zaposlenje. Slabe kvalifikacije i nedostatak obrazovanja sugeriraju da je malo vjerovatno da će poslodavci odlučiti da kao radnike angažiraju Rome.

Prema analizi podataka koji se odnose na ekonomski status porodice dobivenih od centara za socijalni rad u Federaciji BiH, iz upitnika kojim je uobuhvaćeno 275 domaćinstava, u 204 domaćinstva jedini izdržavatelj porodice je otac. Zabrinjavajuće je da od ovog broja samo 23 člana porodice imaju zasnovan radni odnos, te da je u 13 slučajeva visina prihoda do 300 KM. Samo u tri slučaja naknada za rad viša je od 500 KM.



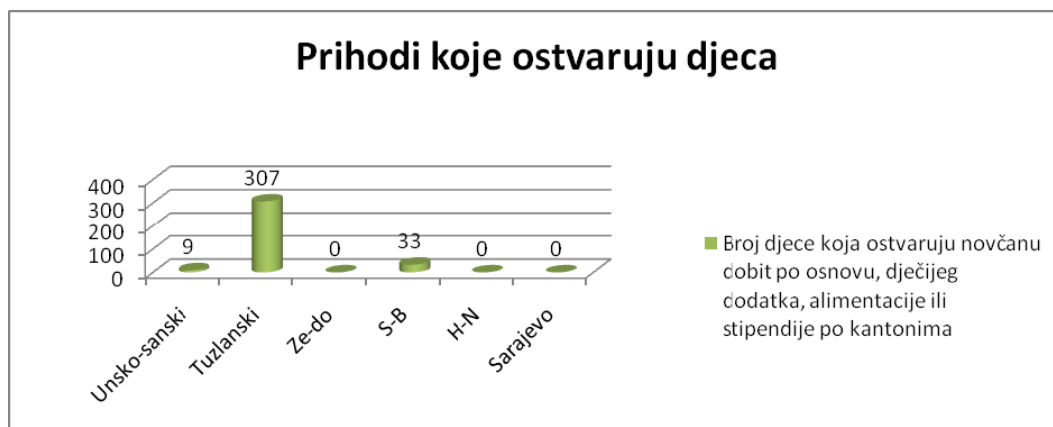
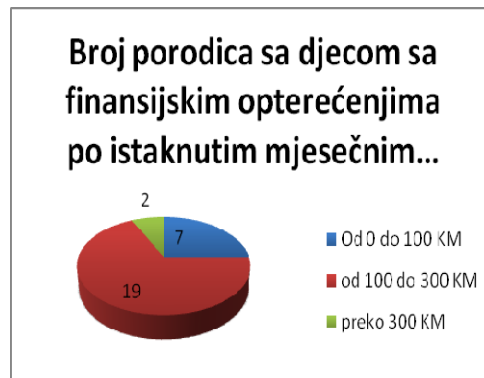
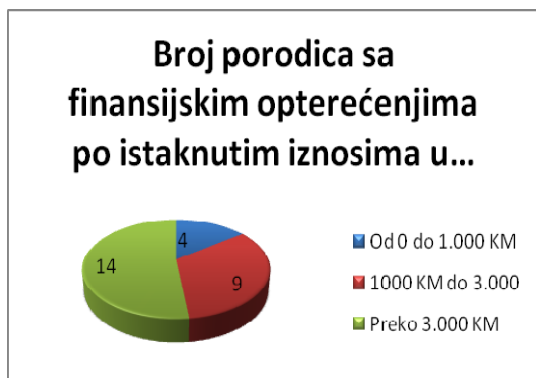
¹⁷ Izvještaj UNDP-a, "Pod rizikom: Romi i raseljeni u Jugoistočnoj Evropi".

¹⁸ Podured UNHCR-a za sjevernu BiH, "Vide nas, ali nas ne vide: Izvještaj o raseljenim Romima i Romima povratnicima u sjevernoj Bosni i Hercegovini"

¹⁹ "Regionalni izvještaj UNDP-a o razvoju ljudske zajednice"

Kada je u pitanju finansijska opterećenost porodica kreditima i drugim vrstama opterećenja, 27 porodica je finansijski opterećeno od čega u 14 slučajeva opterećenost prelazi 3.000 KM. U 19 slučajeva finansijska opterećenost na mjesečnom nivou iznosi od 100 do 300 KM.

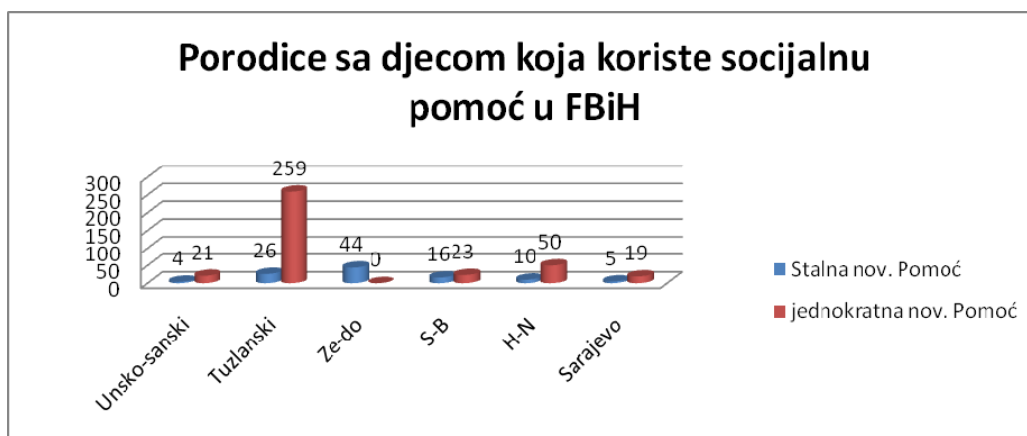
Kada su u pitanju prihodi koje ostvaruju djeca po osnovu dječijeg dodatka, alimentacije ili stipendije po kantonima zaključujemo sljedeće: u Unsko-sanskom kantonu devetoro djece ostvaruje pomenute novčane prihode, u Tuzlanskom 307, a u Srednjobosanskom 33 djece.



Kada su u pitanju djeca sa neostvarenim pravima na prihode, a trebala bi imati pravo na neke od prihoda, podatke smo dobili samo sa područja Tuzlanskog kantona i u pitanju je 27 djece.

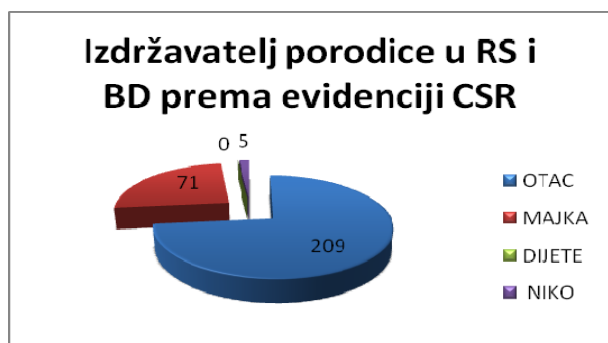
Djece korisnika javne kuhinje u Tuzlanskom kantonu imamo 50, u Srednje-bosanskom 30, Hercegovačko-Neretvanskom kantonu 15, a u Sarajevu 131.

Pravo na dodatak za pomoć i njegu druge osobe u Unsko-sanskom kantonu ostvaruje dvoje djece, u Tuzlanskom 16, Srednjobosanskom dvoje te u Kantonu Sarajevo troje djece. Podaci iz ankete pokazuju da je u Federaciji BiH 105 djece korisnika stalne novčane pomoći, od čega četvoro u Unsko-sanskom kantonu, 26 u Tuzlanskom, 44 u Zeničko-dobojskom, u Srednjobosanskom 16, u Hercegovačko-neretvanskom 10, a u Kantonu Sarajevo petoro djece. Povremenu jednokratnu novčanu pomoć koristi 372 djece, od čega u Unsko-sanskom kantonu 21, Tuzlanskom 259, Srednjobosanskom 23, Hercegovačko-neretvanskom 50 i u Kantonu Sarajevo 19 djece.

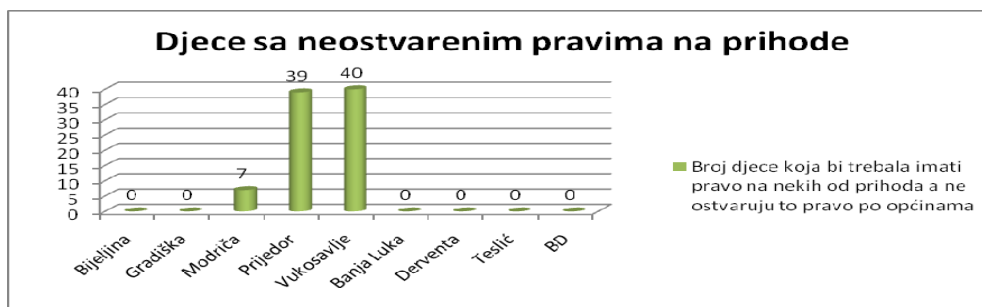


Kada su u pitanju Republika Srpska i Brčko Distrikt BiH, statistika iz analize upitnika govori da je upitnikom obuhvaćeno 285 domaćinstava, a u 209 slučajeva jedini izdržavatelj porodice je otac. Zasnovan radni odnos ima 48 izdržavatelja porodice, a od tog broja 32 izdržavatelja ostvaruju prihode u vidini od 300 do 500 KM.

Finansijska opterećenost porodica kreditima i drugim vrstama zaduženosti evidentirana je u 71 slučaju. Od tog broja 60 porodica finansijski je opterećeno do 1.000 KM što mjesečno iznosi od 0 do 100 KM.

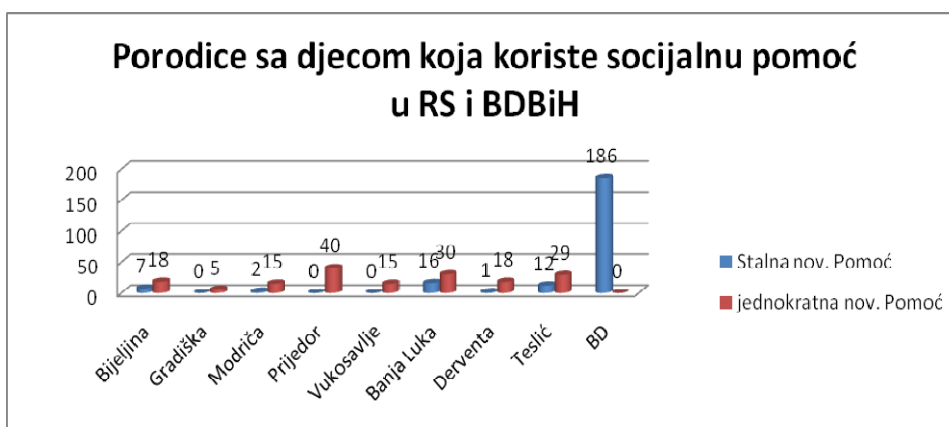


Broj djece koja bi trebala imati pravo na neki od prihoda, a ne ostvaruju to pravo po opštinama je sljedeći: Modriča 7, Prijedor 39, Vukosavlje 40.



Broj djece korisnika javne kuhinje u Republici Srpskoj i Brčko Distrikta BiH je 33, od čega u Bijeljini 12 i u Brčko Distriktu BiH 21 dijete.

Kada je u pitanju broj djece korisnika prava na dodatak za pomoć i njegu druge osobe, podaci govore da je u Republici Srpskoj 14 djece korisnika ovog prava, i to u: Bijeljini dvoje, Modriči petoro, Prijedoru jedno, Vukosavlju dvoje, Banjoj Luci jedno i Tesliću troje djece. U Brčko Distriktu BiH ukupno 41 dijete koristi ovo pravo. Broj porodica s djecom u Republici Srpskoj koje su korisnici stalne novčane pomoći je 38, od čega u: Bijeljini sedam, Modriči dvoje, Banjoj Luci 16, Derventi jedno i Tesliću 12. U Brčko Distriktu BiH 186 porodica koristi ovo pravo. Jednokratnu novčanu pomoć u Republici Srpskoj koristi 170 porodica, od čega u Bijeljini 18, Gradišci pet, Modriči 15, Prijedoru 40, Vukosavlju 15, Banjoj Luci 30, Derventi 18 i Tesliću 29 porodica.



Nizak nivo obrazovanja Roma odražava se nepovoljno na socio-profesionalnu strukturu. Veoma mali broj Roma je s prepoznatljivim zanimanjem. Većina pripada neizdiferenciranoj grupi radnika „bez zanimanja“. Među onima koji „imaju zanimanje“ prevladavaju vještine stečene radom, a ne zanimanja koja su stečena formalnim obrazovanjem. Neizdiferencirana socio-profesionalna struktura je indikator niskog društvenog položaja i začaranog kruga bijede. Roma najviše ima u onim zanimanjima za koja nije potrebna nikakva stručnost, kao što su radnici na održavanju objekata i čistoće, nosači, radnici u skladištu, građevinski radnici itd. Neke romske porodice žive samo od humanitarne i socijalne pomoći. Riječ je o strategiji preživljavanja, o preživljavanju kao stilu života. Neophodno im je omogućiti da rade ono što znaju, mogu i vole.

Siromaštvo velike većine Roma je hendikep i u formalnoj-institucionalnoj i u neformalnoj mreži privređivanja. Paradoksalno je ali tačno: nezaposleni su zato što su siromašni i bez kvalifikacija, a siromašni su jer su nezaposleni ili obavljaju najniže plaćene poslove. Krug njihove bijede je potpun.

Tu činjenicu ne negira iskorak pojedinih porodica iz vrtloga siromaštva. Velike deponije kraj gradova i kontejneri sa smećem u gradovima kao da su baza ekonomske aktivnosti Roma. Tu „ekonomsku vezu“ organi vlasti, i da imaju političku volju, ne mogu prekinuti: niti mogu Rome dislocirati daleko od deponija, niti Romi sami hoće da se udalje.

Tako u publikaciji „Romi između diskriminacije i integracije“²⁰ Milutin Prokić smatra podatke o obrazovanju Roma najdramatičnijim vidom „ispoljavanja njihove profesionalne i socijalne inferiornosti“, jednom od „najtamnijih tačaka životne stvarnosti Roma“. Njegov zaključak je precizan i sumoran: „Zatvoreni u svoje etničke okvire, Romi reprodukuju jedni druge. Polupismeni i neobrazovani, oni ne mogu uputiti svoju decu u tajne boljeg uspeha u školi ili profesionalnog napredovanja. Kao slabo plaćeni i potcenjeni radnici, oni ne mogu ni sebi ni svojim porodicama obezbediti pristojan život.“

Ne postoji sistem praktičnih mjera koji ima za cilj osposobljavanje i osamostaljenje romskih porodica za život bez socijalne pomoći.

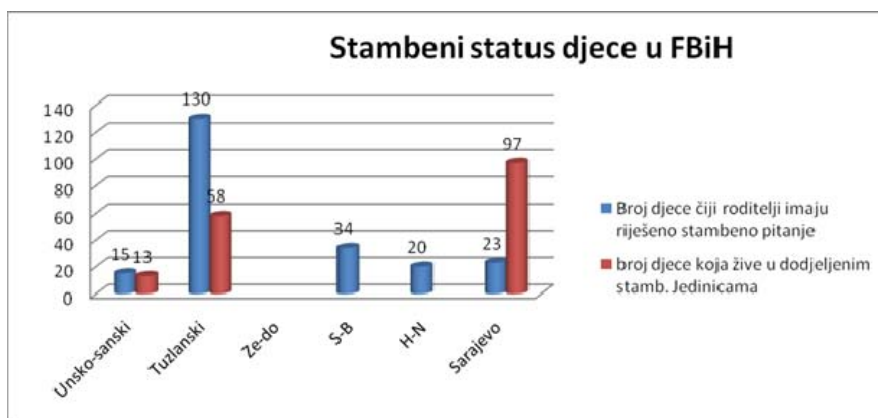
SMJERNICE za postupanje

- Razvijanje programa prekvalifikacije i dokvalifikacije Roma u skladu s potrebama tržišta rada;
- Razvijanje modela socijalne ekonomije za Rome i druge kategorije u stanju socijalne potrebe formiranjem malih i srednjih preduzeća (zadrugarstvo).

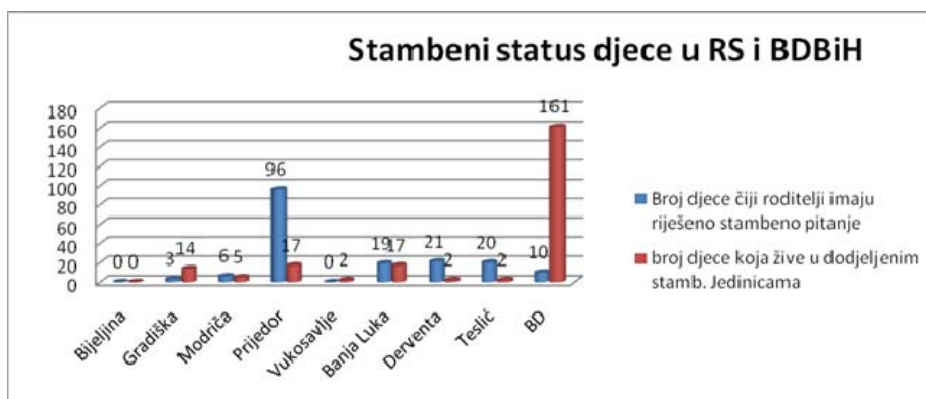
5.4. Stambeni status

Većina mnogočlanih romskih porodica u čitavoj BiH žive u jako lošim stambenim uslovima. Riječ je uglavnom o propalim i napuštenim barakama, skladištima, odnosno deponijama. Zbog nemogućnosti da prijave boravak, odnosno prebivalište u naseljima bez legalnog osnova stanovanja, oni ne mogu ostvariti pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, obrazovanje, zapošljavanje. U romskim naseljima naročito su izraženi problemi s infrastrukturom (problem priključka vode, električne energije, izgradnje puteva itd.). Legalizacija objekata jedan je od problema Roma koji imaju riješeno stambeno pitanje. Naime, Romi koji su sagradili kuću bez građevinske dozvole nisu u stanju zbog svoje jako teško finansijske situacije platiti zakonom propisane takse za legalizaciju. Ovaj problem naročito je bio izražen prilikom obnove devastiranih porodičnih kuća Roma povratnika.

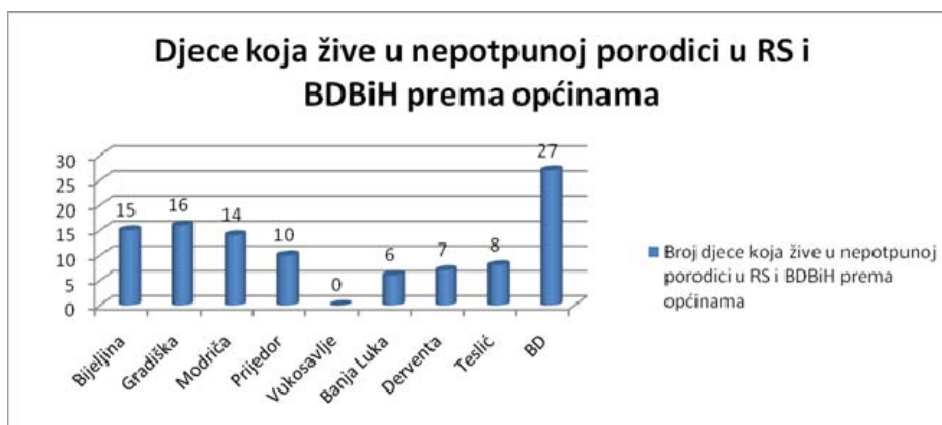
²⁰ „Romi između diskriminacije i integracije – društvene promjene i položaj Roma“ – Božidar Jakšić, Institut za filozofiju i društvene teorije Beograd



Podaci dobiveni anketnim upitnikom a vezano za stambeni status djece u Federaciji BiH ukazuju da 222 romske djece živi u porodicama čiji roditelji imaju riješeno stambeno pitanje. Od tog broja 15 porodica je iz Unsko - sanskog kantona, 130 iz Tuzlanskog, 34 iz Srednjobosanskog, 20 iz Hercegovačko-neretvanskog i 23 iz Kantona Sarajevo. U dodijeljenim stambenim jedinicama sa svojim porodicama živi 168 djece, od toga 13 iz Unsko-sanskog kantona, 58 iz Tuzlanskog i 97 iz Kantona Sarajevo.



Na teritoriji Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH 175 djece koja žive u porodicama roditelja imaju riješeno stambeno pitanje. Od tog broja troje djece živi na teritoriji Gradiške, šest na teritoriji Modriče, 96 u Prijedoru, 19 u Banjoj Luci, 20 u Tesliću i 10 u Brčko Distriktu BiH. U porodicama čije je stambeno pitanje riješeno na osnovu dodijeljenih stambenih jedinica živi 220 djece, i to: 14 djece živi na teritoriji Gradiške, pet u Modriči, 17 u Prijedoru, dvoje u Vukosavlju, 17 u Banjoj Luci, dvoje u Derventi, dvoje u Tesliću i 161 u Brčko Distriktu BiH. U Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH u nepotpunim porodicama živi ukupno 103 djece, i to: 15 u Bijeljini, 16 u Gradišci, 14 u Modriči, 10 u Prijedoru, šest u Banjoj Luci, sedam u Derventi, osam u Tesliću i 27 u Brčko Distriktu BiH.



Iz navedene tabele može se vidjeti da u Bijeljini u nepotpunoj porodici živi 15 djece, u Gradišci 16, Modriči 14, Prijedoru 10, Banjoj Luci šest, Derventi sedam, Tesliću osam i u Brčko Distriktu BiH 27 djece. U Vukosavlju nema djece koja žive u nepotpunoj porodici.

Nema podataka o broju djece koja žive u nepotpunoj porodici u Federaciji BiH.

Nakon trogodišnjeg provođenja Akcionog plana za stambeno zbrinjavanje Roma došlo se do zaključka da je on postavljen nerealno, kako u smislu očekivanih rezultata tako i finansijskih sredstava potrebnih za njegovu realizaciju. Nerealno postavljeni očekivani rezultati posljedica su nedostatka podataka o broju romskih domaćinstava kojim je potrebna neka od stambenih intervencija. Tako je na osnovu raspoloživih podataka bilo planirano da će se tokom osmogodišnjeg perioda za stambeno zbrinjavanje Roma izdvojiti ukupno 440 miliona KM, odnosno u prosjeku oko 55 miliona godišnje. U stvarnosti je u periodu od 2009. do 2012. godine iz svih izvora izdvojeno ukupno oko 12,5 miliona KM, što je u prosjeku oko 3,1 milion godišnje, odnosno tek 6% od planiranog.

Uspostavljanjem evidencije o potrebama Roma 2010. godine stvoreni su uslovi za planiranje aktivnosti u stambenoj oblasti na realnijim osnovama. Iako podaci iz evidencije nisu potpuni, evidentirano je oko 4.500 romskih domaćinstava kojima je potrebna neka od intervencija kojom će se omogućiti adekvatno stanovanje.

UKUPNI TROGODIŠNJI REZULTATI ZA PROVOĐENJE AKCIONOG PLANA ZA STAMBENO ZBRINJAVANJE ROMA (2009.-2012.) SU:

- Projekti su realizirani u 33 općine
- Izgrađene su 162 stambene jedinice i očekuje se izgradnja još 10 stambenih jedinica u Kaknju... (172)
- Rekonstruirano/sanirano je 198 stambena jedinica
- UKUPNO izgrađenih/rekonstruiranih stambenih jedinica je 360 (očekuje se još 10 u Kaknju)
- UKUPNO porodica-korisnika projekata infrastrukture je 210
- Prosječni indeks ulaganja: 28.633,00 KM po domaćinstvu.

SMJERNICE za postupanje

- Prioritet u rješavanju stambene problematike Roma treba da imaju porodice s maloljetnom djecom, djecom s posebnim potrebama, ali i ostalom djecom koja žive u jako lošim stambenim uslovima.
- Osigurati sredstva za legalizaciju stambenih objekata izgrađenih kroz program stambenog zbrinjavanja Roma.
- Nadležne vlasti putem deminerskih agencija treba da riješe problem miniranih površina koje se nalaze u ili oko romskih naselja i predstavljaju ozbiljnu prepreku povratku.

- Poboljšati stambene uslove u dodijeljenim stambenim jedinicama tako da se saniraju i humanizuju postojeća naselja koja imaju šansu da "prežive" i opstanu nakon monitoringa i primjene minimalnih urbanističkih i infrastrukturnih kriterija i uslova (na Prutačama ima 45 romskih porodica, s ukupno 285 članova)
- Izjednačiti stambenu ali i svaku drugu politiku te tako spriječiti migracije s jednog kraja na drugi;
- Dodijeliti parcele na više lokacija uz poštovanje svih procedura predviđenih zakonom za prostorno planiranje i tako olakšati vezivanje djece za školu pa romska manjina neće biti getoizirana i dodatno diskriminirana;
- Pojednostaviti, skratiti i pojeftiniti procedure za dobivanje aktuelne urbanističko-građevinske i pravne dokumentacije za objekte koji će se tek graditi a namijenjeni su isključivo za romsku populaciju, posebno smanjiti rentu za građevinsko zemljište i infrastrukturne priključke.

5.5. Zdravstvena zaštita romske djece

Konvencija o pravima djeteta i Evropska socijalna povelja među najznačajnijim su međunarodnim dokumentima kojima se djetetu garantira pravo na najviši standard zdravstvene zaštite.

Bosanskohercegovačko zakonodavstvo u oblasti zdravstva je u posljednje tri godine napravilo značajne pomake u njegovom usklađivanju s međunarodnim standardima koji daju pravo svakom djetetu na zdravstveno osiguranje i zaštitu, kao jedno od osnovnih ljudskih prava i sloboda. Entitetskim zakonima i zakonima Brčko Distrikta BiH o zdravstvenom osiguranju²¹ i zdravstvenoj zaštiti²² odvojena je zdravstvena zaštita djece od statusa njihovih roditelja čime je omogućeno djeci od rođenja pa do 15. godine života, odnosno do kraja redovnog školovanja, a najduže do navršene 26. godine života, status izvornog osiguranika, ako oni taj status ne ostvaruju kao članovi porodice osiguranika. To je posebno značajno za romsku djecu s obzirom na to da veliki broj njih ne ostvaruju to pravo kao članovi porodice osiguranika, odnosno preko roditelja, zato što ni oni sami to pravo ne ostvaruju, a s druge strane, zato što je veliki broj djece još uvijek izvan redovnog sistema obrazovanja. Međutim, federalni zakon o zdravstvenoj zaštiti ograničio je dob djeteta i to do 15 godina, jer je zakonodavac ovu dob djeteta vezao za osnovno obrazovanje, a jedan broj djece, pa i romske, starije od 15 godina nisu obuhvaćeni redovnim obrazovanjem. To nije slučaj u Republici Srpskoj.

Djeca od rođenja do 15 godina starosti, ako nisu redovni učenici, pravo na zdravstvenu zaštitu ostvaruju posredstvom centara za socijalni rad. Nažalost, u većini kantona u Federaciji BiH ovaj zakon se ne primjenjuje jer nadležna ministarstva socijalne zaštite nisu donijela podzakonske akte – uputstva za njegovu primjenu, pa samim tim veliki broj i romske djece, posebno predškolskog uzrasta, ostaje uskraćeno za besplatnu zdravstvenu zaštitu. Osim toga, u praksi je prisutan i problem neosiguranih trudnica-majki-porodilja zbog čega nije rijedak slučaj da su trudnice, naročito Romkinje, prinuđene da odlaze na porod sa zdravstvenom knjižicom druge žene koja ima zdravstveno osiguranje, jer nisu u mogućnosti platiti porod, odnosno postporođajni tretman. Na sve ovo ukazala je i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH nakon provedenog istraživanja o zdravstvenoj zaštiti djece u BiH²³,

²¹ Vidjeti Zakon o zdravstvenom osiguranju („Sl. novine FBiH, br. 30/97, 7/02, 70/08 i 48/11; Sl. glasnik RS, br. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 01/09, 106/09; Sl. glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 1/02, 7/02, 19/07, 2/08 i 34/08)

²² Vidjeti Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Sl. novine FBiH, broj 46/10; Službeni glasnik RS, broj 106/09; Službeni glasnik BDBiH, broj 38/11)

²³ Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH „Specijalni izvještaj „Zdravstvena zaštita djece u BiH“ decembar 2012.

kao i na određene slabosti u sistemu zdravstvene zaštite djece u BiH koje se ogledaju u tome da su procedure za ostvarivanje prava na pristup zdravstvenoj zaštiti djece u suprotnosti s međunarodnim standardima, da u okviru ovog sistema nije osiguran jednak pristup zdravstvenoj zaštiti i da nisu uspostavljene dodatne mjere uključivanja marginaliziranih grupa djece, posebno Roma, u sistem zdravstvene zaštite.

Prema pozitivnim zakonskim propisima u oblasti zdravstvene zaštite, djeca su oslobođena i plaćanja participacije prilikom korištenja zdravstvene zaštite. Nadalje, Osnovni paket zdravstvenih prava eksplicitno utvrđuje pravo svoj djeci do 18 godina, kao i djeci koja se nalaze na redovnom školovanju do navršenih 26 godina, pravo na osnovni paket zdravstvenih usluga, što uključuje usluge iz oblasti primarne, sekundarne i tercijarne zdravstvene zaštite. Nažalost, u šest kantona u Federaciji BiH to nije slučaj i ako djeca, pa i romska, ne uplate godišnje premije zdravstvenog osiguranja, za svaku uslugu moraju platiti određenu participaciju.

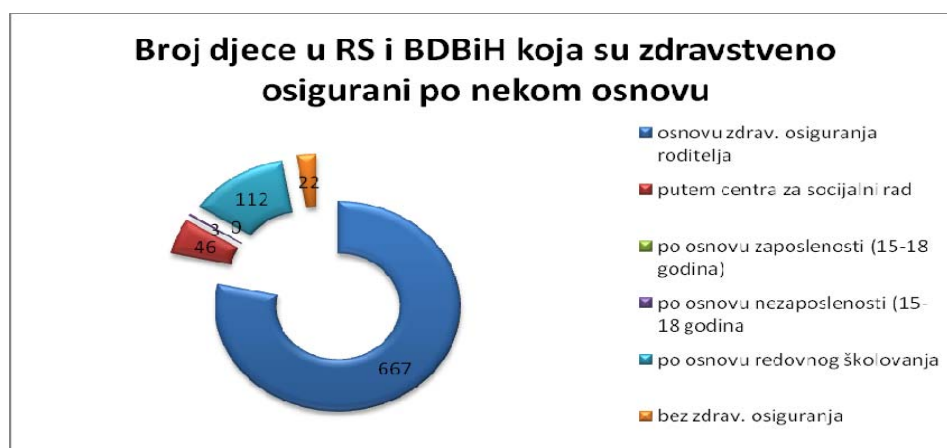
Da bi se unaprijedio pristup zdravstvenoj zaštiti Roma, posebno djece, BiH je donijela i Akcioni plan o zdravstvenoj zaštiti Roma čiji su ciljevi obuhvat svih Roma zdravstvenim osiguranjem, podizanje svijesti iz oblasti zdravstvene zaštite i osiguranje i provođenje preventivnih mjera s ciljem poboljšanja zdravstvenog stanja Roma. U protekle tri godine za realizaciju Akcionog plana za unapređenje zdravstvene zaštite Roma Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH izdvojilo je 545.000,00 KM. Najveći dio sredstava korišten je za osiguranje i provođenje preventivnih mjera s ciljem poboljšanja zdravstvenog stanja pripadnika romske nacionalne manjine, posebno u odnosu na imunizaciju romske djece, bolesti ovisnosti, zarazne i masovne nezarazne bolesti, oralno zdravlje kao i pripremu drugih programa za unapređenje zdravlja prema potrebi i specifičnostima romske populacije u lokalnim zajednicama. Međutim, još uvijek veliki broj mjera iz Akcionog plana nije ostvaren što pokazuju i činjenice da je veliki broj romske djece, ali i njihovih roditelja, izvan zdravstvenog sistema. Još uvijek nije izrađena baza podataka osiguranih pripadnika romske populacije. Romi su jako slabo informirani o pravima na zdravstvenu zaštitu i važnosti zdravstvene zaštite što za rezultat ima lošije zdravstveno stanje romske djece.

Analizom podataka dobivenih iz centara za socijalni rad u Federaciji BiH vidljivo je da oni imaju podatke za 710 djece koja su osigurana po nekom osnovu, što je 28,55 % od ukupno registrirane romske djece u tim centrima. Zabrinjavajuće je da se za 71,45%, odnosno 1776 evidentirane romske djece u centrima za socijalni rad koji su dostavili podatke ne zna imaju li zdravstveno osiguranje ili ne. Ovo činjenica predstavlja obavezu da se ozbiljno pristupi rješavanju ovog problema na koji ukazuju i nevladine organizacije koje rade s romskom djecom. Prema ukupnoj procjeni, u Federaciji BiH moglo bi biti oko 4.000 romske djece bez zdravstvenog osiguranja.

Dalje analize iz grafikona pokazuju da od ovog broja 313 romske djece (44%) ima zdravstveno osiguranje po osnovu osiguranja roditelja, 187 djece (26,33%) to pravo ostvaruje preko centra za socijalni rad, dvoje djece starije od 15 godina to pravo ostvaruje po osnovu zaposlenosti, osmoro romske djece u dobi od 15 do 18 godina po osnovu nezaposlenosti, 86 djece (12,10%) po osnovu redovnog školovanja, a 114 djece (16%) je bez zdravstvenog osiguranja.



Iz grafikona se može vidjeti da je u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH 850 romske djece koja su zdravstveno osigurana po nekom osnovu, što je 73,65% u odnosu na ukupan broj registrirane djece u ovim centrima. Iz toga proizilazi da centri ne raspolažu podacima o tome da li 304 djece imaju li zdravstveno osiguranje ili ne. Najveći broj zdravstveno osigurane djece, njih 667 (78,4), to pravo ostvaruje po osnovu osiguranja roditelja, zatim 112 djece (13,1%) po osnovu redovnog školovanja, 47 djece preko centra za socijalni rad. Po osnovu zaposlenosti, to pravo ostvaruje troje djece u dobi od 15 do 18 godina. Bez zdravstvenog osiguranja je 22 djece.



S pravom se postavlja pitanje zašto 114 djece registrirane u centrima za socijalni rad u Federaciji BiH nema zdravstveno osiguranje kada je poznato da je posljednjim Izmenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH, koji je stupio na snagu 1.1.2009., dato pravo svakom djetetu do 15 odnosno 18 godina starosti, a koje ne ostvaruje zdravstveno osiguranje po nekom drugom osnovu, da to pravo ostvaruje preko sistema socijalne zaštite na nivou kantona. Odgovor možda leži u činjenici da, nažalost, neki kantoni u Federaciji BiH još uvijek nisu donijeli potrebne podzakonske akte za provođenje ovog zakona niti predvidjeli sredstva za ove namjene, zbog čega se i velikom broju romske djece uskraćuje ovo pravo djeteta. To pitanje se također odnosi i na 22 djece u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH s obzirom da prema njihovim zakonskim propisima svako dijete ima pravo da bude obuhvaćeno obaveznim zdravstvenim osiguranjem.

Treba također istaći i činjenicu da, osim što vladine institucije ne provode zakone, veliki broj romske djece nije obuhvaćen zdravstvenim osiguranjem i zbog nedovoljne informiranosti samih roditelja o načinima ostvarivanja prava na zdravstveno osiguranje djece te zdravstvene neprosvijećenosti. Posljednje istraživanje koje je uradila organizacija „Zemlja djece“ u osnovnim školama na području Tuzle pokazala su da preko 500 djece nema zdravstveno osiguranje zato što roditelji nisu bili informirani od bilo koje institucije o mogućnostima i načinima ostvarivanja ovog prava djeteta po osnovu redovnog školovanja, niti su same škole, i pored toga što su znale za ovaj problem djece, posvećivale posebnu pažnju njegovom rješavanju. Osim toga, ova organizacija ističe da je kroz rad u romskim naseljima evidentno da većina roditelja romske djece ne vlada osnovnim informacijama o mogućnostima ostvarivanja prava djeteta na zdravstveno osiguranje. Roditelji se također žale na sve kompliciraniju i skupu birokratsku proceduru pri podnošenju zahtjeva za ostvarivanje ovog prava koja zahtijeva i određeni nivo pismenosti, ali i finansijskih sredstava, te su iskazali potrebu za pomoć i asistenciju od nevladinih organizacija u ovom procesu. Samo u 2011. godini za takvu vrstu pomoći u ovo udruženje obratilo se 36 roditelja kojima je pružena asistencija u procesu ostvarivanja prava djeteta na zdravstveno osiguranje i to za 48 djece.

Romi su jako malo obuhvaćeni preventivnim zdravstveno-edukativnim programima što uz teške socijalno-ekonomske uslove života doprinosi veoma niskoj svijesti o značaju zdravlja, posebno kod djece. Ne pridaju važnosti mjerama prevencije, posebno imunizacije djece, zbog čega veliki broj djece nije nikako ili je samo djelimično obuhvaćen imunizacijom. Nedostatak zdravstvene kulture često ima za posljedicu da se blagovremeno ne obraćaju zdravstvenim ustanovama za pružanje zdravstvene usluge bolesnom djetetu te pribjegavaju alternativnim/tradicionalnim načinima liječenja. Zbog toga se nerijetko dešava da ova djeca imaju hronična oboljenja donjih i gornjih respiratornih organa.

SMJERNICE za postupanje

- Osiguranje zdravstvene zaštite svoj romskoj djeci kroz vid obaveznog zdravstvenog osiguranja,
- Sve trudnice i majke porodilje do 6 mjeseci postnatalnog perioda romske nacionalnosti obuhvatiti obaveznim zdravstvenim osiguranjem;
- Da sva djeca, uključujući i romsku, budu oslobođena neposrednog ličnog učešća u vidu godišnje premije osiguranja- zdravstvenih markica ili drugih vidova lične participacije;
- Da nadležni zavodi zdravstvenog osiguranja u BiH i Fond zdravstvenog osiguranja RS provodi kontinuirane javne kampanje u romskim lokalnim zajednicama o pravu na zdravstveno osiguranje i zaštitu;
- Da zavod za javno zdravstvo poveća broj edukacija u romskim naseljima o podizanju svijesti roditelja o značaju zdravlja djece i zdravstvenoj kulturi.

5.6. Obrazovanje romske djece

Obrazovanje je za Rome jedini put izlaska iz kruga marginalizacije i socijalne izolacije.

Pristupanjem Bosne i Hercegovine Dekadi inkluzije Roma (2005. – 2015.) Akcioni plan o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u BiH (2004.), u segmentu koji se odnosi na Rome, bilo je potrebno revidirati kako bi se osiguralo rješavanje problema koji se odnosi na

kvalitetniji i odgovorniji pristup pravu na obrazovanje djece Roma kao najbrojnije nacionalne manjine u BiH.

Revidirani akcioni plan BiH o obrazovnim potrebama Roma urađen je u skladu s preporukama i prijedlozima dogovorenim na 16. sastanku Međunarodnog upravnog komiteta programa Dekade inkluzije Roma. Ovim dokumentom definirana su četiri cilja i 47 mjera kako bi ovoj marginaliziranoj grupaciji djece bilo jednako dostupno kvalitetno obrazovanje te kako bi ona mogla sticati neophodna znanja za kasnije kvalitetnije integriranje u društvo. Samim tim jednakost, kada je dostupnost kvalitetnog obrazovanja u pitanju, postaje naročito značajna za romsku djecu i omladinu. Na državnom nivou uspostavljen je Stručni tim za praćenje njegove primjene i sačinjen je izvještaj za 2011. godinu.

Prema ovom izvještaju, u 2011. godini, općenito se zaključuje, došlo je do povećanog upisa romske djece u osnovno, srednje, ali i visoko obrazovanje. Evidentan je i znatno manji broj djece koja napuštaju osnovno i srednje obrazovanje. Nadležna ministarstva obrazovanja veću pažnju posvećuju sastancima s roditeljima romske djece s ciljem informiranja da je osnovno obrazovanje zakonska obaveza, kao i sastancima s romskim zajednicama i aktivistima radi upoznavanja o važnosti programa vezanih za rani razvoj djeteta i informativnim skupovima i tematskim predavanjima za roditelje u romskim zajednicama.

Također prema navedenom izvještaju, u redovno osnovno obrazovanje u školskoj 2011./2012. godini bilo je uključeno 3.024 ili 76,30% romske djece.

Obavezno osnovno obrazovanje u prvom polugodištu školske 2011/2012 napustilo je 49 učenika ili 1,6%.

U sistem vanrednog osnovnog obrazovanja uključeno je 225 učenika u šest škola i za ovu djecu je obezbijeđeno besplatno vanredno polaganje.

U školskoj 2011./2012. godini u srednjoškolsko obrazovanje uključena su 243 učenika Roma. Broj upisanih učenika u srednju školu u istoj školskoj godini je 122. Ukupno 43 učenika ili 2,37% napustilo je srednjoškolsko obrazovanje u školskoj 2011./2012. Srednjoškolsko obrazovanje u prvom razredu napustila su 34 učenika što je u odnosu na broj upisanih u prvi razred 28%. Kao razlozi napuštanja srednjoškolskog obrazovanja navode se materijalno stanje, samovoljno, promjena mjesta boravka, protivljenje roditelja i stupanje u brak.

Ukupan broj studenata je 17, a osigurano je šest stipendija za romske studente.

Ukupno 64 romske djece prima stipendiju za pomoć u osnovnom i srednjem obrazovanju. Oko 80% romske djece je dobilo neki vid pomoći u osnovnom obrazovanju kroz nabavku udžbenika, školskog pribora, prijevoza ili užine.

Ono što daje razloge za zabrinutost jeste da 23,70% romske djece nije uključeno u obavezno osnovno obrazovanje. Ne postoji saradnja matičnih ureda, centara za socijalni rad, ni romskih udruženja, sa školama, koje ne raspoložu podacima o djeci koja treba da budu upisana u prvi razred osnovne škole.

Univerzalan pristup osnovnom obrazovanju i postizanje osnovnog obrazovanja djece u cijelom svijetu jedan je od najvažnijih ciljeva Programa „Svijet po mjeri djeteta“ i Milenijskih razvojnih ciljeva. Obrazovanje je suštinski preduslov za borbu protiv siromaštva, jačanje položaja žena, zaštitu djece od opasnog i eksploatatorskog rada i seksualnog iskorištavanja, promoviranje ljudskih prava i demokratije, zaštitu okoliša te značajno utiče na rast stanovništva.

Podaci ISTRAŽIVANJA VIŠESTRUKIH POKAZATELJA O ROMSKOJ POPULACIJI U BiH 2011.-2012. u oblasti obrazovanja:

Pohađanje programa obrazovanja u ranom djetinjstvu

Spremnost djece za osnovnu školu može biti poboljšana kroz učešće u programima obrazovanja u ranom djetinjstvu ili kroz predškolsko obrazovanje.

Neku vrstu organiziranog programa u ranom djetinjstvu pohađa 2 % romske djece u dobi od 36 do 59 mjeseci koja pripadaju u *60 % najsiromašnijeg stanovništva.*

	Djeca u dobi od 36 do 59 mjeseci koja pohađaju neku vrstu organiziranog programa obrazovanja
Romska populacija	2%
Ukupno stanovništvo (BiH)	13%

Četiri procenta romske djece koja pohađaju prvi razred osnovne škole pohađalo je predškolsku ustanovu u prethodnoj godini.

Romska populacija	4%
Ukupno stanovništvo (BiH)	16%

Obrazovanje: upis, pohađanje OŠ i SŠ, završavanje OŠ, prelazak u srednju školu

Romska pop.: 47% romske djece koja su odgovarajućeg uzrasta za upis u školu pohađa prvi razred osnovne škole.

Romi, žene: 55% romskih djevojčica koje su odgovarajućeg uzrasta za upis u školu pohađa prvi razred osnovne škole.

	Romska populacija	Ukupno stanovništvo (BiH)
Neto stopa polaska u osnovnu školu (sa šest godina)	45%	83%
Stopa pohađanja osnovne škole	69%	98%
Procenat djece koja dopiju do 8. razreda od onih koja su krenula u 1. razred osnovne škole	75%	100% (99.5%)
Neto stopa završavanja osnovne škole	40%	92%
Stopa prelaska u srednju školu	71%	97%
Stopa pohađanja srednje škole	23%	92%
Djeca srednjoškolskog uzrasta koja pohađaju osnovnu školu	9%	1%

SMJERNICE za obrazovanje romske djece

- Povećati obuhvat i dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja svoj djeci uz individualni pristup i kontinuirano praćenje rasta i razvoja, s naglaskom na značaj zdrave ishrane, zdravih navika i sigurnog okruženja u kojem djeca žive i borave.
- Poboljšati saradnju matičnih ureda, centara za socijalni rad, kao i romskih udruženja, s ciljem redovnog dostavljanja podataka školama o djeci koja treba da budu upisana u prvi razred osnovne škole.
- Kako bi se smanjio procenat napuštanja obaveznog osnovnog obrazovanja, u školama u kojima su romska djeca u većem broju, treba osigurati asistente Rome za dopunsku nastavu, a

koji bi, osim pomoći djeci u savladavanju gradiva, imali obavezu da obilaze i njihove porodice, saraduju sa centrima za socijalni rad i dostavljaju potrebne podatke školama.

- Provoditi zakonske sankcije i prema Romima koji ne upisuju djecu u školu, odnosno čije dijete redovno ne pohađa obavezno osnovno obrazovanje.
- Osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje koje mora uključiti svu djecu, i posebno, preduzeti potrebne mjere da uključivanje djece romske nacionalnosti u predškolskim ustanovama bude što veće s ciljem prevencije prosjačenja i njihove eksploatacije.
- Razvijati posebne programe dodatne podrške djeci koja su uključena u obrazovni proces kako bi u njemu ostala.
- Omogućiti da vanredno polaganje razreda osnovne škole bude besplatno za dijete te razvijati i podržavati edukativne programe podrške ovoj djeci s ciljem njihove pripreme.
- Nastaviti sa institucionalnim primjerima dobre prakse u podršci i osiguravanju udžbenika, školskog pribora, užine, prijevoza i drugih stimulirajućih naknada za ostanak ove populacije u obaveznom osnovnom obrazovanju.
- S obzirom da je mali procenat Roma uključen u srednjoškolsko obrazovanje, institucionalnim afirmativnim mjerama podržati njihovo uključivanje radi sticanja zanimanja kako bi postali što konkurentniji na tržištu rada.

6. Posebni oblici zaštite

6.1. Trgovina djecom

"Dijete žrtva trgovine ljudima je dijete koje je vrbovano, oteto, prevezeno, skriveno, nasilno transportovano ili prihvaćeno u svrhu eksploatacije, čak ako nije upotrijebljeno neko od sredstava prijetnje ili sile, prinude, prevare, obmane ili drugo slično sredstvo bez obzira da li je dijete dalo svoj dobrovoljni pristanak za eksploataciju ili ne."²⁴

Za razliku od odraslih žrtava trgovine, za dijete nije potrebno da bude prisiljeno, natjerano, oteto, prevareno ili obmanuto, da bi se smatralo žrtvom trgovine ljudima. Npr. ako roditelji dovedu dijete u situaciju da je natjerano da radi (npr. da prosi - ekonomska eksploatacija), ovo može biti smatrano trgovinom djetetom, čak i ako dijete to radi dobrovoljno. Međutim, u BiH nacionalno zakonodavstvo na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH nije usklađeno s međunarodnim standardima koji su uspostavljeni u ovom protokolu tako da se slučajevi odnosno pojave, posebno kod romske djece, kao što su ekonomska eksploatacija - organizirano prosjačenje, tzv. ugovoreni maloljetnički brakovi ne tretiraju kao trgovina djecom zbog čega je ova pojava široko rasprostranjena i najčešće se tretira u

²⁴ Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (tzv. Palermo protokol koji je ratificiran 2002. - stupio na snagu 27.3. 2002. - "Sl. glasnik BiH - Međunarodni ugovori br. 3/02))

tužilaštvu i centrima za socijalni rad kao zanemarivanje djeteta. Osim toga, postoje i predrasude prema ovim kategorijama u ovim institucijama, jer često smatraju da je to dio njihovih običaja i tradicije.

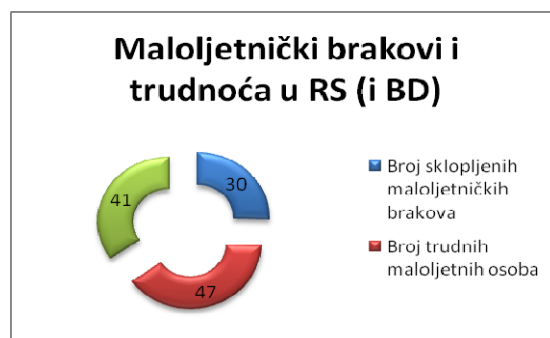
Žrtve trgovinom ljudima u FBiH	5
Žrtve smještene u sigurne kuće u FBiH	4
Žrtve trgovinom ljudima u RS (i BD)	12
Žrtve smještene u sigurne kuće u RS (i BD)	7

Primjera radi, u Brčko Distriktu BiH četiri djevojčice bile su žrtve trgovine i smještene su u sigurne kuće u Tuzlanskom kantonu. Tamo su boravile osam mjeseci, nako čega je jedna djevojčica vraćena roditeljima, a tri su smještene u SOS dječije selo Sarajevo.

Najčešći i specifični oblici trgovine djecom usmjereni su na iskorištavanje djece radi ranog stupanja u brak ili partnerstvo.

Pravo na „slobodan i potpuni“ pristanak na brak je priznato Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, u kojoj se navodi da pristanak ne može biti „slobodan i potpun“ kada jedna od strana nije dovoljno zrela da može donijeti promišljenu odluku o životnom partneru. Sklapanje braka s maloljetnicima predstavlja kršenje ljudskih prava, može ugroziti zdravlje djevojčica i rezultira društvenom izolacijom, te u krajnjoj liniji pospješuje rodno zasnovanu prirodu siromaštva.

Brojni su razlozi zašto se trguje djevojkama i djevojčicama u svrhu prisilnih brakova. U veoma siromašnim sredinama, djevojčica ili djevojka se može smatrati teretom za porodicu te se udaja za starijeg muškarca vidi kao strategija preživljavanja. Također, i imigranti se žele oženiti djevojkama iz zemlje svog porijekla, pridonoseći tako trgovini djecom s ciljem sklapanja prisilnih brakova. Iz sljedećih grafikona, dobivenih analizom prikupljenih podataka, vidljivo je prisustvo maloljetničkih brakova, kao i maloljetničkih trudnoća kod romske populacije u BiH.



Pokazatelji MICS istraživanja

Rano stupanje u brak – prije 18. godine

Pet od deset pripadnica romske populacije, u dobi od 20 do 24 godine, i dva od deset pripadnika romske populacije stupili su u brak prije svoje 18. godine. [48% / 21%]

	Žene	Muškarci
Romska populacija	48% (5 od 10)	21% (2 od 10)
Ukupno stanovništvo (BiH)	10% (1 od 10)	0,6% (Skoro nijedan)

Djeca, posebno djevojčice koje postanu žrtve trgovine iskorištavane su za **rad u seks industriji**. One uglavnom rade na ulici.

SMJERNICE za postupanje

- Osiguranje efikasnih mehanizama pouzdane identifikacije žrtava trgovine ljudima što je nesumljivo jedna od najosjetljivijih oblasti cjelokupnog sistema borbe protiv ove pojave.
- Kampanje za izgradnju svijesti u romskim zajednicama o ovom problemu, a naročito u onim koje su izdvojene i socijalno isključene.
- Dodijeliti specifične ljudske, tehničke i finansijske resurse za istraživanje trgovine zbog prisilnog braka i/ili prisilnog ropstva

6.2. Rad djece (prosjačenje)

Bosna i Hercegovina se, kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta²⁵, obavezuje na preduzimanje „svih odgovarajućih zakonodavnih, administrativnih, socijalnih i obrazovnih mjera radi zaštite djeteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije dok je na brizi kod roditelja, zakonskih staratelja ili nekog drugog lica kojem je povjerena briga o djetetu“.²⁶ Osim toga, „Države ugovornice priznaju pravo

²⁵ BiH je notifikacijom o sukcesiji preuzela Konvenciju o pravima djeteta 23.11.1993. ("Sl. list u R BiH", broj 25/93). Konvencija je pravni akt sa snagom zakona koji obavezuje državu potpisnicu na provođenje svih njenih odredbi, ali i pravo UN Komiteta za prava djeteta da nadzire njeno provođenje u određenim vremenskim intervalima u državi potpisnici. Aneks 4 Okvirnog sporazuma o miru u BiH (Dejtonski sporazum) predstavlja Ustav BiH koji navodi najviše standarde na polju ljudskih prava, među kojima i Konvenciju. Time se odredbama Konvencije daje snaga ustavne norme, što znači da se mogu direktno primjenjivati.

²⁶ Konvencija Međunarodne organizacije rada br.182 o najgorim oblicima dječijeg rada, Preporuka br.190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dječijeg rada, Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska socijalna povelja, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i dr.

djeteta da bude zaštićeno od ekonomske eksploatacije i od bilo kakvog rada koji je potencijalno opasan, koji može ometati dječije obrazovanje ili naškoditi dječijem zdravlju ili fizičkom, mentalnom ili društvenom razvoju.“ Konvencija o pravima djeteta obavezuje države potpisnice i na obezbjeđivanje odgovarajućeg oporavka i socijalne reintegracije djece koja su žrtve bilo kojeg oblika zanemarivanja, eksploatacije ili zlostavljanja, mučenja ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kazne. Takav oporavak i reintegracija treba da se odvijaju u okolini koja daje podršku zdravlju, samopoštovanju i dostojanstvu djeteta”. Postoji niz drugih međunarodnih instrumenata koji se mogu primijeniti na pojavu dječijeg prosjačenja i eksploatacije djece, odnosno štetnog – prinudnog rada za djecu, a koja su relevantna za suzbijanje i prevenciju dječijeg prosjačenja. Konvencija Međunarodne organizacije rada broj 182 o najgorim oblicima dječijeg rada daje okvirnu definiciju dječijeg rada i njegovih najgorih oblika. Sva djeca koja su primorana da prose spadaju u kategoriju prinudnog rada, što se, u skladu s Konvencijom Međunarodne organizacije rada iz 1930. godine, definiše kao „rad ili služba koja je iznuđena od bilo koje osobe pod prijetnjom bilo kakve kazne, ili za koju se osoba nije dobrovoljno ponudila.“

Jedan od najprisutnijih oblika ekonomske eksploatacije i štetnog rada djece u BiH je prosjačenje. Dječije prosjačenje uvijek i bez izuzetka predstavlja eksploataciju djece, njihovo zlostavljanje i zanemarivanje te svakodnevno ugrožavanje njihovog života i zdravlja i u stalnom su riziku da postanu žrtve trgovine ljudima.

BiH je donijela novi Akcioni plan za djecu BiH za 2011.-2014. i Strategiju za borbu protiv nasilja nad djecom BiH 2012.-2015. koji daju konkretne strateške mjere i aktivnosti u poboljšanju sistemskih mjera s ciljem prevencije i zaštite djece koja su izložena prosjačenju i drugim vidovima ekonomske eksploatacije, ali, nažalost, njihova primjena u većem dijelu zavisi od nižih nivoa vlasti u BiH, gdje nema dovoljno sluha i odgovornosti za njihovo provođenje, zbog čega se oni i ne primjenjuju.

Prosjačenje djece na ulicama u BiH predstavlja ozbiljan socijalno-patološki problem koji je u enormnom porastu. Naime, često smo svjedoci situacija da djeca na ulicama, na saobraćajnim raskrsnicama, u parkovima, na parkiralištima, u svim vremenskim prilikama - po kiši i suncu, promrzli i gladni sa ispruženom rukom traže milostinju, peru vjetrobranska stakla, prodaju sitne stvari, skupljaju otpadni materijal i sl.

Ova djeca su često potpuno higijenski, vaspitno, obrazovno i zdravstveno zapuštena. Njihovo pravo na obrazovanje, na zdravstvenu zaštitu, na igru i druženje s vršnjacima, njihovo pravo na zdravo odrastanje i zaštitu od bilo kojeg oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja njima je, ne samo nepoznato, nego u većini slučajeva uskraćeno odnosno povrijeđeno.

Nema tačnih podataka o ukupnom broju djece koja prose u BiH, jer do sada nisu urađena kvantitativna istraživanja o tom pitanju. Ali, prema relevantnim podacima nevladinih organizacija iz BiH, koje rade s djecom žrtvama ekonomske eksploatacije, svakodnevno više od 650 djece prosi samo na ulicama gradova obuhvaćenih istraživanjem. Istraživanje o prosjačenju djece u Republici Srpskoj, koje je proveo Ombudsmen za djecu RS-a u 58 općina na teritoriji RS-a, pokazalo je da je u 2010. godini u ovom entitetu evidentirano 131 dijete u prosjačenju²⁷. Broj romske djece koja prose nije tačno utvrđen

²⁷ „Prevenција eksploatacije djece u Jugoistočnoj Evropi“ – Prosjačenje djece u Republici Srpskoj- Izvještaj Ombudsmena za djecu Republike Srpske, Banja Luka, oktobar 2011. (www.djeca.rs.ba)

iz više razloga. Organizacije koje imaju višegodišnje iskustvo u radu s ovom djecom ističu da je osnovni problem u:

- neidentifikaciji ove djece, posebno romske, kao žrtava ekonomskog iskorištavanja i zloupotrebe u svrhu prosjačenja,
- nesenzibiliziranost, nezainteresiranost, ignoriranje problema prosjačenja u BiH od predstavnika vlasti, nedostatak poznavanja i razumijevanja pojave prosjačenja;
- predrasude i stereotipi koji postoje prema romskoj populaciji. Nije rijetkost da nadležne socijalne službe gledaju na prosjačenje romske djece kao na dio običaja i tradicije i da zbog toga izostaje adekvatna reakcija pa samim tim i identifikacija ove djece i evidentiranje prosjačenja.

Prema njihovim izvještajima, najveći broj djece dolazi iz marginaliziranih grupa i oko 75% ove populacije čine romska djeca, koja su, usljed ekstremnog siromaštva, isključenosti iz društvene zajednice, nezaposlenosti i neobrazovanosti njihovih roditelja, života i razvoja u nesigurnim i nepovoljnim uslovima za život i razvoj djeteta, bez odgovarajuće ishrane, higijene, zdravstvene zaštite, nedostupnosti predškolskog obrazovanja i stimulacije u ranom uzrastu, u stalnom riziku da to postanu.²⁸

Prema podacima nevladinih organizacija²⁹ koje rade s djecom koja su uključena u život i rad na ulici, romsku djecu u 80% slučajeva na prosjačenje prisiljavaju roditelji/staratelji i zloupotrebljavaju ih u svrhu ekonomske eksploatacije. U većini ovih slučajeva roditelji nisu ni svjesni da time zloupotrebljavaju odnosno zanemaruju i u jednom obliku zlostavljaju svoju djecu. Glavni uzroci i faktori rizika koji utiču na prosjačenje romske djece³⁰ su u 60% slučajeva društveno-socijalni status (siromaštvo i sl.), u 28% nefunkcionalnost porodice (alkoholizam, nasilje, narkomanija i sl.) te 12 % zlostavljanje djece.

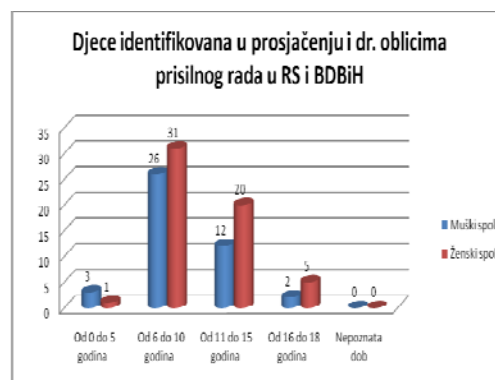
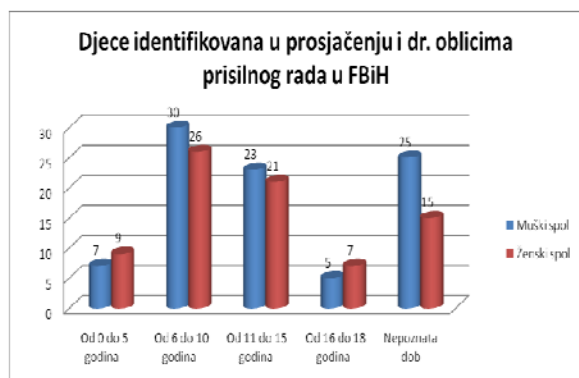
Analizom podataka iz upitnika dobivenih od 14 centara za socijalni rad u Federaciji BiH u 2011. godini u prosjačenju i drugim oblicima prisilnog rada identificirano je ukupno 168 djece, što je 6,75 % od ukupne populacije romske djece (2.486) koja su registrirana u ovim institucijama. S obzirom na činjenicu da podatke nisu dostavili centri za socijalni rad općina u kojima živi najveći broj Roma u Federaciji BiH (Tuzla, Živinice, Banovići, Općina Centar Sarajevo, Novo Sarajevo, Ilijaš, Travnik, Kiseljak i Jajce), i u kojima je evidentno prisutno i u stalnom porastu prosjačenje djece, možemo reći da ovaj podatak nije odraz realnog stanja.

Prema podacima centara za socijalni rad u Republici Srpskoj i Brčko Distrikta BiH, u prosjačenju je registrirano 100 romske djece, što je 6,87 % od ukupno obuhvaćene populacije ove djece u ovih devet centara za socijalni rad. Samo Centar za socijalni rad Doboje nije dostavio podatke po upitniku, a u kojem je registrirano 100 romske djece.

²⁸ Izvještaj organizacije „Zemlja djece“ o radu dnevnog centra za djecu uključenu u život i rad na ulici 2011. godina

²⁹ Dnevni centri u BiH: „Zemlja djece“ Tuzla, JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo, „Nova generacija“ Banja Luka, „Medica“ Zenica i „Altruist“ Mostar

³⁰ Specijalni izvještaj o problemu prosjačenja djece u BiH- Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, Sarajevo 2009.



Iako prikupljeni podaci o evidentiranim slučajevima prosjačenja romske djece nisu dovoljni za izvođenje pouzdane procjene o broju djece koja se bave prosjačenjem u području obuhvaćenom istraživanjem, oni ipak daju sliku o glavnim karakteristikama fenomena dječijeg prosjačenja u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH.

Naime, iz grafikona se može vidjeti da su od ukupnog broja djece zatečene u prosjačenju na području Federacije BiH nešto malo zastupljeniji dječaci (53,9 %) od djevojčica (46,1%) i da je 75% ove djece mlađe od 15 godina. Prema evidenciji nadležnih službi, u prosjačenju su najčešće bila djeca u dobi od 6 do 10 godina (33,5%) i u dobi od 11 do 15 godina (26,3%), zatim djeca u dobi od 16 do 18 godina (7,1%) . Od ukupnog broja evidentirane djece u prosjačenju, 9,5% njih je bilo u dobi do pet godina od čega je više djevojčica nego dječaka, što upućuje na zaključak da se one ranije počinju baviti prosjačenjem. Posebno nas zabrinjava podatak da je dob 40 djece zatečene u prosjačenju nepoznata, što ukazuje na činjenicu da je njihov identitet bilo nemoguće utvrditi jer nemaju ličnu dokumentaciju. U velikom broju ova djeca nisu upisana u matične knjige rođenih, te tako ova „pravno nevidljiva“ djeca nemaju osiguranu zdravstvenu zaštitu, nisu uključena u obrazovni proces, niti mogu biti korisnici usluga socijalne zaštite.

Što se tiče Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH od ukupnog broja identificirane djece najčešće su bila djeca u dobi od 6 do 10 godina (57 djece), zatim u dobi od 11 do 15 godina (32 djece), sedmero djece u dobi od 16 do 18 godina. U prosjačenju je zatečeno i četvero djece u dobi od rođenja do pet godina. Od ukupnog broja djece registrirane u prosjačenju djevojčice su zastupljenije od dječaka, tako da je evidentirano 57 djevojčica (57%) i 43 dječaka (43%).

Rezultati empirijskog istraživanja o problemu prosjačenja djece u BiH realiziranog u Sarajevu, Banjoj Luci, Tuzli, Mostaru i Brčko Distriktu BiH, koje je provela Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH³¹, pokazali su da većina institucija nema uspostavljenu bazu podataka ni statističke evidencije o djeci koja prose a kao razloge ističu nepostojanje nadležnosti za rad na problematici ostvarivanja prava djece koja prose, nedovoljne materijalne i kadrovske kapacitete, opterećenost drugim poslovima i sl.

Osim toga, ne postoji sistematska i ujednačena evidencija o djeci koja se bave prosjačenjem. Organi koji imaju direktan kontakt s djecom koja prose evidentiraju ih po različitim osnovama, tako da se dešava da ova djeca bivaju evidentirana ili kao djeca s društveno neprihvatljivim ponašanjem, djeca s poremećajem u ponašanju ili kao djeca u sukobu sa zakonom.

31 Poseban Izvještaj o problemu prosjačenja djece u BiH – Institucija Ombudsmena za ljudska prava u BiH, Sarajevo 2009.

Zbog svega navedenog nema ni koordiniranog okvira za međusektorsku saradnju u rješavanju pitanja ekonomske eksploatacije djece pa samim tim izostaje i adekvatna sistemaska podrška djeci žrtvama ekonomske eksploatacije i drugih oblika štetnog rada.

Trenutno u BiH samo nevladine organizacije, kroz projektne aktivnosti, pružaju direktnu asistenciju i pomoć ovoj djeci u okviru dnevnih centara za djecu koja žive i rade na ulici u Tuzli, Sarajevu, Mostaru, Banjoj Luci i Zenici. U ovim centrima djeci se pružaju različite vrste podrške od toplog obroka i mogućnosti održavanja lične higijene, do uključivanja u obrazovni, zdravstveni i sistem socijalne zaštite. Važno je istaći da je u ovim centrima u 2012. godini bilo zbrinuto više od 950 romske djece od kojih je 85% njih povremeno ili stalno bilo izloženo prosjačenju. Pokazalo se da se kontinuiranim i multidisciplinarnim radom s ovom djecom ali i njihovim roditeljima 90% njih skloni s ulice. Samo u prethodnoj godini 110 djece uključeno je u obrazovni proces, dok je 230 djece svakodnevno imalo podršku u savladavanju školskog gradiva. Preko 120 djece upisano je u matične knjige rođenih. Izuzetno je važna njihova uloga i u prevenciji prosjačenja djece, s obzirom da radom na terenu, ulicama, parkovima, u naseljima gdje djeca žive blagovremeno mogu identificirati djecu koja su u riziku da postanu žrtve ekonomske eksploatacije te preduzeti odgovarajuće mjere njihove zaštite, kako kroz aktivnosti samih centara tako i prijavljivanjem i zahtjevanjem sistemске zaštite nadležnih institucija. Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH prepoznala je ulogu i značaj ovih dnevnih centara u prevenciji i suzbijanju prosjačenja kod djece i u vezi s tim donijela preporuku da sve lokalne zajednice koje se suočavaju s ovim problemom otvore ili podrže rad već postojećih dnevnih centara.

Postavlja se pitanje da li prosjačenje djece, pa i romske, postaje dio lanca organiziranog prosjačenja. Nije rijetka pojava da se organizirano prevoze iz mjesta u mjesto za potrebe prosjačenja, da ih roditelji „iznajmljuju“ drugim licima za te namjene ili za rad na poljima, u kući i sl. Nažalost, naše entitetsko krivično zakonodavstvo organizirano prosjačenje djece ne tretira kao oblik trgovine ljudima što za posljedicu ima da organizatori prosjačenja ostaju nekažnjeni. Pozitivni pomaci napravljeni su u državnoj Strategiji za borbu protiv trgovine ljudima 2012.-2015. koja upravo adresira ovaj problem prema zakonodavnim organima entiteta i podcrtava značaj i ulogu tužilačkih i sudskih organa u prepoznavanju ove pojave kao trgovine ljudima, procesuiranju i kažnjavanju počinitelaca ovakvih djela.

Svoju zabrinutost u vezi s ekonomskom eksploatacijom djece i djece koja žive i rade na ulici, iskazao je i Komitet UN-a za prava djeteta koji je, razmatrajući periodični izvještaj BiH, istakao da je prosjačenje, kao jedan od glavnih oblika iskorištavanja djece u BiH, naročito romske, u porastu i da ne postoji sistematičan odgovor i pristup rješavanju ovog problema.

U vezi s tim donio je određene Preporuke³² koje se, prije svega, odnose na usklađivanje krivičnog zakonodavstva u BiH i tretiranje prosjačenja odnosno iskorištavanja djece kroz prisilno prosjačenje

³² Komitet UN-a za prava djeteta, razmatrajući 2012 .godine objedinjeni drugi, treći i četvrti periodični Izvještaj o stanju prava djeteta u BiH, izrazio je zabrinutost i Bosni i Hercegovini dao preporuke , između ostalog, i o zaštiti djece od ekonomskog iskorištavanja, eksploatacije i prosjačenja. Komitet preporučuje državi ugovornici da:

- a.) donese zakon kako bi osobe koje iskorištavaju djecu kroz prisilno prosjačenje bile podvrgnute krivičnim sankcijama;
- b.) izradi nacionalni okvir za međusektorsku saradnju između relevantnih vladinih organizacija i agencija za rješavanje pitanja ekonomske eksploatacije, uključujući i prisilno prosjačenje;
- c.) osigura adekvatnu zaštitu i pomoć za oporavak i reintegraciju djece s ulice i razvije sveobuhvatnu strategiju za rješavanje pitanja ekonomske eksploatacije, uključujući i prisilno prosjačenje;
- d.) podiže svijest javnosti o pravima i potrebama djece s ulice i da se bori protiv zabluda i predrasuda;

kao krivično djelo trgovine ljudima, na izradu nacionalnog okvira međusektorske saradnje vladinih institucija s ciljem rješavanja pitanja ekonomske eksploatacije djece, ali i na sagledavanje uzroka prosjačenja djece, te osiguravanje adekvatne podrške i zaštite djece, žrtava eksploatacije, u procesu reintegracije.

SMJERNICE za postupanje

- Uraditi kvantitativno i kvalitativno istraživanje o broju djece koja se ekonomski eksploatiraju na teritoriji cijele BiH kako bi se utvrdio njihov tačan broj, uključujući i broj romske djece;
- Uskladiti entitetsko i krivično zakonodavstvo Brčko Disktrikta BiH u oblasti trgovine ljudima s međunarodnim standardima kako bi osobe koje iskorištavaju djecu kroz prisilno prosjačenje bile podvrgnute krivičnim sankcijama;
- Osigurati ujednačeno shvatanje ili uključivanje definicije pojma prosjačenja i ekonomske eksploatacije djece u postojeće zakonske propise;
- Afirmativnim mjerama i pravima u sistemu socijalne i zdravstvene zaštite, te obrazovanja obuhvatiti ovu djecu i pružiti im adekvatnu podršku i zaštitu;
- Senzibilirati i obrazovati javnost o štetnim posljedicama dječijeg prosjačenja i o obavezi prijavljivanja svih slučajeva iskorištavanja, zanemarivanja i zlostavljanja djece;
- Po jedinstvenim pravilima utvrdi vođenje sistemske evidencije i baze podataka za djecu koja prose i koja se ekonomski eksploatiraju, kao i djecu koja su u riziku, u svim lokalnim zajednicama, što bi bio osnov i za uspostavljanje takve baze na nivou entiteta odnosno države, na osnovu kojih bi se mogle definirati potrebe i prioriteti u zaštiti ove djece.
- Jačati preventivne programe za suzbijanje prosjačenja djece otvaranjem dnevnih centara za djecu uključenu u život i rad na ulici i koja su u riziku da to postanu u lokalnim zajednicama. U dnevnim centrima će se pružiti i mogućnost rehabilitacije i resocijalizacije djece zatečene u prosjačenju i njihovih porodica.
- Osigurati pravovremeno reagiranje nadležnih u slučajevima neadekvatne roditeljske brige i rano otkrivanje djece u riziku od prosjačenja i ekonomske eksploatacije.
- Uspostaviti koordiniranu i kontinuiranu međuinstitucionalnu i intersektorsku saradnju s ciljem suzbijanja i prevencije dječijeg prosjačenja (**Potpisivanje Protokola o postupanju u slučaju prosjačenja djece**).
- Jačati kapacitete roditelja za odgovorno roditeljstvo i isticati njihovu odgovornost za postupanje protivno interesu djeteta, odnosno nepreduzimanju potrebnih mjera s ciljem zaštite djeteta od ekonomske eksploatacije.
- Porodicama koje podržavaju djecu u obrazovanju i koje su „povukle“ svoju djecu s ulice pružiti, kroz sistem socijalne zaštite, adekvatnu podršku i pomoć s ciljem njihovog socijalnog zbrinjavanja.

6.3. Romska djeca azilanti, izbjeglice ili interno raseljena djeca

Migracije su vjekovni problem Roma i njihove djece bez obzira o kakvoj vrsti migracije je riječ. U slučaju Roma i njihove djece ne postavljamo pitanje da li se radi o njihovoj migraciji ili nomadstvu koji su, u formi predrasude i stereotipa, vezani za Rome i u slučaju internog raseljavanja. Romi u „kretanju“ su problem koji se prije svega tiče osnovnog građanskog prava, a zatim ljudskih i dječijih prava i sloboda.

e) osigura da se djeca s ulice konsultiraju onda kada se planiraju programi koji su osmišljeni, kako bi zaštitili i poboljšali njihov razvoj.

Poseban problem za Rome i njihovu djecu je strah od nadležnih organa koji je vezan uz prijavljivanje ili prebivališta ili rođenja i bilo koju drugu vrstu prijavljivanja, strah od birokratskih procedura koje su veoma komplicirane za većinu polupismenih Roma kao i neinformiranost o zakonskim mogućnostima njihovog boravka bez obzira na to da li su se interno raselili ili su uselili u našu zemlju. Nepostojanje sistema kojim bi se regulirao status izbjeglica i azilanata u BiH, ne samo Roma nego izbjeglica i azilanata generalno, naravno da se reflektira i na Rome i njihovu djecu što dalje implicira probleme u lancu siromaštva ovog naroda u vezi s: prijavljivanjem rođenja, prijavljivanjem stanovanja, stambenim problemima, zdravstvenim problemima, problemima u obrazovanju i pri zapošljavanju.

U upitniku koji je dostavljen centrima za socijalni rad u općinama oba bh. entiteta i Brčko Distrikta BiH postavljena su sljedeća pitanja koja su se odnosila na ostvarivanje osnovnih građanskih prava:

a) Koliko je djece izbjeglica, azilanata i interno raseljenih?

Podaci do kojih smo došli pokazuju da je broj djece izbjeglica u Republici Srpskoj najveći u općini Vukosavlje 118, što u konačnom zbiru uz Gradišku, Derventu i Teslić čini 137 izbjeglica djece. Azilanata nema a interno raseljenih je pet. U Brčko Distriktu BiH je osmoro djece izbjeglica, a nema azilanata i interno raseljenih. U Federaciji BiH ukupno je 23 djece izbjeglica prijavljenih u Mostaru, a nema registriranih azilanata i interno raseljene djece.

b) Koliko je djece apatrida?

U Republici Srpskoj je sedmoro djece apatrida u Modriči, dok na području Federacije BiH i Brčko Distrikta BiH nema djece apatrida.

c) Koliko djece nije uključeno u obrazovni sistem: izbjeglica, azilanata i interno raseljenih?

U Republici Srpskoj nije uključeno u obrazovni sistem jedno dijete izbjeglica u općini Derventa, na području Brčko Distrikta BiH su sva djeca uključena, dok na području Federacije BiH u Mostaru nije uključeno 15 djece izbjeglica i interno raseljenih, a u općini Donji Vakuf dvoje djece.

d) Koliko je djece bez zdravstvene zaštite: izbjeglica, azilanata i interno raseljenih?

Bez zdravstvene zaštite u Republici Srpskoj je osmoro djece izbjeglica, a na području Brčko Distrikta nema takve djece. Na području Federacije BiH 40 djece izbjeglica nema zdravstvenu zaštitu.

f) Koliko djece živi u imigracijskom smještaju, azilantskom smještaju, kolektivnim centrima za interno raseljene?

Nema djece koja žive u imigracijskom smještaju, azilantskom smještaju i kolektivnim centrima na području Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH, dok u kolektivnim centrima u Federaciji BiH za interno raseljene živi 10 djece, a u imigracijskom i azilantskom smještaju nije registrirano nijedno dijete.

Prava tražioca azila u BiH regulirana su Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu ("Službeni glasnik BiH", broj 36/08), Pravilnikom o međunarodnoj zaštiti (azilu) u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", br. 37/09 i 85/10) i Pravilnikom o standardima funkcioniranja i drugim pitanjima značajnim za rad azilantskog centra ("Službeni glasnik BiH", broj 86/09).

Prema postojećem Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu, **djeca tražioci azila** u BiH dijele prava i status svojih roditelja. Istim zakonom je također propisano da su nadležni organi u BiH dužni odnositi se prema maloljetnicima s posebnom pažnjom i uvažavanjem, te s njima postupati u skladu s Konvencijom o pravima djeteta i propisima u BiH, a koji se odnose na brigu o maloljetnicima i njihovu zaštitu. U Pravilniku o međunarodnoj zaštiti (azilu) ukazuje se na „princip najboljeg interesa djeteta” gdje se, uz ono što je već navedeno u zakonskim odredbama, navodi da razdvojena djeca ili djeca bez pratnje zahtijevaju prioritetno djelovanje u pogledu njihove rane identifikacije, specijalne

zaštite i zbrinjavanja, kao i pronalaženje porodica razdvojene djece s ciljem spajanja s roditeljima ili drugim tradicionalnim starateljima. U situacijama kada se kao tražioci međunarodne zaštite pojavljuju djeca samostalno, djeca stranci imaju pravo na istu zaštitu kao djeca u BiH, s tim da se nastoji pronaći način za sigurno vraćanje izvornoj porodici ili neki drugi način trajnog zbrinjavanja.

U postupku po zahtjevu za azil, zaposlenici nevladinih organizacija „Vaša prava BiH” i „Fondacija lokalne demokratije” u svojstvu pravnih zastupnika pružaju besplatnu pravnu pomoć tražiocima azila tokom čitavog upravnog postupka. U slučaju negativne odluke po zahtjevu za azil, besplatna pravna pomoć pruža se i u toku upravnog spora počev od podnošenja tužbe pred Sudom BiH. Navedene nevladine organizacije također vrše upis kod nadležnih organa u matične knjige rođenih djece čiji roditelji imaju status tražioca azila u BiH. U većini slučajeva radi se o provođenju naknadnog upisa pred nadležnim organima u kojima bi bez pravne pomoći tražiocima azila bilo otežano ostvarivanje prava koja im prema zakonu pripadaju. Zaposlenici NVO-a tražiocima azila pružaju pravnu pomoć i u drugim postupcima prilikom rješavanja praktičnih upravnih stvari pred školama, centrima za socijalni rad, ministarstvima, bolnicama, općinskim sudovima i drugim organima uprave ili institucijama.

Tražiocima međunarodne zaštite u BiH osigurana je osnovna zdravstvena zaštita, koja se pruža u centru za smještaj tražioca azila. U slučaju potrebe i iskazanog mišljenja ljekara u centru, tražilac azila može se uputiti u zdravstvenu ustanovu van kruga centra.

Izbjeglički karton i karton tražioca azila kao identifikacioni dokument

Na teritoriji BiH prisutan je problem priznavanja izbjegličkog kartona i kartona tražioca azila kao identifikacionih dokumenata. Naime, evidentno je da organi uprave i, pored postojanja propisa kojima se regulira postupak dokazivanja identiteta ovakvom vrstom identifikacionog dokumenta, nisu upoznati s njima odnosno da ih ne primjenjuju. Naročito se to odnosi na propise koji su doneseni na nivou BiH, tako da nadležni organi pred kojim se podnosi zahtjev za upis djece u matične knjige ne priznaju izbjeglički ili karton tražioca azila kao validan dokument, iako je to pitanje regulirano pozitivnim zakonodavstvom na način da je taj karton njihov jedini identifikacioni dokument.

- Statistički podaci o maloljetnim tražiocima međunarodne zaštite (azila) u Bosni i Hercegovini dobiveni od Sektora za azil Ministarstva sigurnosti BiH

U 2012. godini, od ukupnog broja tražilaca bilo je **devet** maloljetnih tražilaca međunarodne zaštite (azila) u Bosni i Hercegovini i to: **četiri djevojčice i pet dječaka**. **Nijedan** maloljetni tražilac međunarodne zaštite (azila) u BiH **nije bio pripadnik romske populacije**.

U Azilantskom centru **nije boravilo** nijedno dijete, tražilac međunarodne zaštite (azila) u BiH. **U januaru 2013. godine** Sektor za azil nije imao maloljetnih tražilaca međunarodne zaštite (azila) u BiH.

Potrebno je istaći da su sva djeca, obuhvaćena zahtjevima za međunarodnu zaštitu (azil) u BiH, u **2012. godini**, bila u pratnji roditelja ili staratelja.

Pitanje **statusa** tražilaca međunarodne zaštite (azila) u BiH uopće, **pa samim tim i djece bez obzira na nacionalnost, vjersku ili neku drugu pripadnost**, regulirano je odredbama Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu i navedenim podzakonskim aktima kojima se, između ostalog, definira i pitanje prava svih tražilaca međunarodne zaštite (azila) dok borave na teritoriji BiH. Odredbom člana

8. navedenog zakona propisan je princip „zabrane diskriminacije“ kojim je propisano da je zabranjena diskriminacija stranaca po bilo kojem osnovu.

Konkretno, svi tražioci međunarodne zaštite (azila) u BiH **kao i djeca imaju pravo na: boravak u BiH dok postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu ne bude okončan pravosnažnom ili konačnom odlukom, smještaj u centar za tražioce međunarodne zaštite (azila) u skladu s raspoloživim kapacitetima, osnovno obrazovanje, besplatnu pravnu pomoć** po pitanjima vezanim za postupak, **usluge prevodioca** ili tumača, **socijalnu zaštitu** u smislu osiguranja prava na privremenog staratelja, **ishranu i sredstva za higijenu**, i to oni koji su smješteni u centar.

Statistički podaci Sektora za izbjeglice, raseljene osobe i stambenu politiku Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, a odnose se na djecu-osobe pod međunarodnopravnom zaštitom u BiH

U Izbjegličkom centru Salakovac boravi 27 djece, u dobi od rođenja do 18 godina. Od navedenog broja 17 djece su Romi i osobe su pod međunarodnopravnom zaštitom u BiH. Ostatak djece koja borave u Izbjegličkom centru Salakovac su bh. državljani od kojih je jedan od roditelja Rom i nosilac međunarodnopravne zaštite u BiH.

Sava djeca koja borave u Izbjegličkom centru Salakovac imaju pravo na smještaj, ishranu i psihosocijalnu pomoć kao i besplatnu pravnu pomoć nevladinih organizacija koje imaju potpisan protokol s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH. Također, u skladu sa Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu kao i podzakonskim aktima, imaju pravo na obrazovanje i pravo na zdravstvenu zaštitu pod istim uslovima kao i državljani BiH. Zdravstveno osiguranje kao i pravo na obrazovanje je besplatno, s obzirom da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH osigurava uslove besplatnog školovanja i zdravstvene zaštite. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH snosi troškove zdravstvenog osiguranja za djecu koja su bh. državljani, a jedan od roditelja je osoba pod međunarodnom pravnom zaštitom i koja ne mogu pod drugim okolnostima ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu.

Što se tiče djece pripadnika romske populacije, a koja borave izvan Izbjegličkog centra Salakovac u privatnom smještaju, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH im osigurava besplatno liječenje, pohađanje škole, kao i pravo na dječiji dodatak.

U vezi s registracijom rođenja djece pod međunarodnopravnom zaštitom u BiH u skladu s Pravilnikom o ličnom stanju i upisu u matične knjige činjenice rođenja, vjenčanja i smrti lica kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH („Službeni glasnik BiH”, broj 54/10), naknadni upis u matične knjige rođenih izvršen je za 34 djece, za 10 djece još uvijek nije pokrenut postupak za naknadni upis, dok je za 12 djece pokrenut postupak kod prvostepenog organa za naknadni upis činjenice rođenja u matične knjige. Za 11 djece izvršen je redovan upis u matične knjige rođenih.

Što se tiče ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, sva djeca u skladu s Pravilnikom o načinu ostvarivanja zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite osoba kojima je priznata međunarodnopravna zaštita u BiH, djeca kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH („Službeni glasnik BiH, broj 54/10) ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu pod istim uslovima kao i državljani BiH, a Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH obavezno je uplaćivati doprinose.

Također, djeca s priznatim međunarodnim statusom u BiH koja borave van Izbjegličkog centra Salakovac ostvaruju pravo na socijalnu zaštitu kao i pravo na dječiji dodatak u skladu s Pravilnikom o

načinu ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu lica kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH („Službeni glasnik BiH”, broj 3/09), a finansijska sredstva za podmirenje ovih potreba osiguravaju se u budžetu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH.

U vezi sa ostvarivanjem prava na besplatnu pravnu pomoć u BiH, nevladine organizacije koje su ovlaštene za pružanje besplatne pravne pomoći su Udruženje „Vaša prava” i „Fondacija lokalne demokratije”. S ovim NVO-ima Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH ima potpisane protokole o saradnji i njihova pravna pomoć do sada je podrazumijevala pomoć u postupku reguliranja identifikacionog dokumenta, određivanja jedinstvenog matičnog broja, sačinjavanjem zahtjeva za izdavanje izbjegličkog kartona ili kartona supsidijarne zaštite.

Također, na osnovu Protokola o saradnji s NVO „Fondacijom bosanskohercegovačka inicijativa žena”, ona pruža djeci s priznatim međunarodnopravnim statusom u BiH besplatnu psihosocijalnu pomoć.

SMJERNICE za postupanje

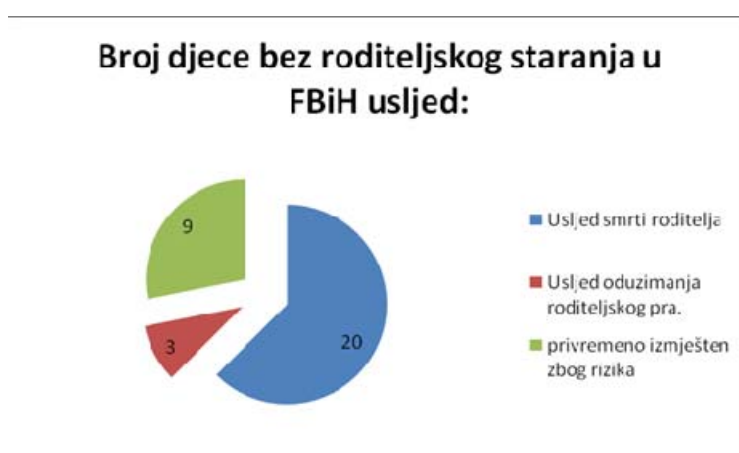
- Usvojiti sistemske zakone za izbjeglice i azilante u BiH kojima bi se regulirala njihova socijalno-ekonomsku uključenost kojima bi Romi i njihova djeca automatski dobila ista prava.
- Zbog problema priznavanja izbjegličkog kartona i kartona tražioca azila kao identifikacionih dokumenata, nadležni organi pred kojima se podnosi zahtjev za upis djece u matične knjige treba sistemski da riješe pitanje priznanja izbjegličkog ili kartona tražioca azila kao validnog dokumenta, s obzirom da je taj karton njihov jedini identifikacioni dokument.

6.4. Djeca bez roditeljskog staranja

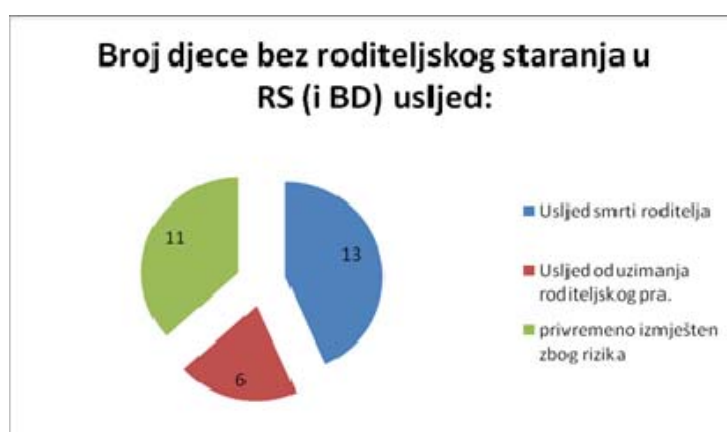
Neprecizni podaci iz 2010. godine ukazuju na oko 2000 djece bez roditeljskog staranja u BiH (od čega je oko dvije trećine u Federaciji BiH). Međutim, procjenjuje se da je broj djece bez roditeljskog staranja mnogo veći i da se kreće od 3 000 do 4 000 djece. Sva djeca koja su smještena u institucijama pri vjerskim i nevladinim organizacijama nisu evidentirana, kao ni djeca na hraniteljstvu, gdje su smještaj pronašli roditelji bez posredovanja centara za socijalni rad.

Nedostatak funkcionalne jedinstvene baze podataka o korisnicima socijalne zaštite, uključujući i djecu bez roditeljskog staranja i djecu kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja, s jedinstvenim standardom prikupljanja, obrade i distribucije podataka, značajno otežava registraciju i monitoring u pružanju usluga i zaštiti njihovih prava. Pored kategorije djece registrirane u sistemu socijalne zaštite, tu su i djeca koja su odvojena od roditelja bez znanja nadležnih vlasti (djeca prepuštena na brigu svoje šire porodice i prijatelja, djeca koja žive/rade na ulici, djeca žrtve trgovine ljudima, djeca smještena u institucije uspostavljene od vjerskih zajednica i NVO-a itd.), čiji tačan broj nije utvrđen, pa su podaci nepotpuni i nepouzdan. Također, nedostaju i podaci o razlozima odvajanja djece od roditelja.

Također, određene nejasnoće u statistikama uzrokovane su neusklađenim pravnim odredbama. Definicija djece bez roditeljskog staranja data je u odredbama entitetskih zakona o socijalnoj zaštiti a to su: dijete bez roditeljskog staranja je dijete bez oba roditelja; čiji su roditelji nepoznati; napušteno od roditelja; čijim roditeljima su oduzeta ili spriječena roditeljska prava. Porodični zakoni nemaju posebnu definiciju djece bez roditeljskog staranja. Međutim, ona je implicirana odredbama o razlozima za stavljanje djece pod starateljstvo: roditelji koji su umrli, nestali ili nepoznati; roditelji kojima su roditeljska prava oduzeta; roditelji bez pravnog svojstva; roditelji koji su zanemarivali dijete; roditelji koji su odsutni ili nisu u mogućnosti da redovno vode brigu o svojoj djeci. Dakle, ne postoji jedinstvena definicija u zakonskim propisima. U ovu kategoriju spadaju i djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama (roditelji, zbog nesređenih porodičnih odnosa ili finansijskih problema, nisu u mogućnosti da osiguraju djetetu normalne uslove za odgovarajuće odrastanje, te fizički i mentalni razvoj), te oni koji bi mogli biti privremeno odvojeni, mada ne postoji jasna razlika između ove dvije kategorije. Naime, djeca iz obje kategorije mogu biti smještena u institucije ili u hraniteljske porodice.



Iz navadene tabele, u kojoj su dati podaci dobiveni iz upitnika, možemo vidjeti da je najveći broj djece ostao bez roditeljskog staranja usljed smrti roditelja, tačnije 20 djece na području Federacije BiH. Zbog oduzimanja roditeljskog prava bez roditeljskog staranja ostalo je troje djece, a privremeno je zbog rizika na području Federacije BiH izmješteno devetoro djece.



Iz navedene tabele, u kojoj su dati podaci dobiveni iz upitnika, možemo zaključiti da je na području Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH bez roditeljskog staranja zbog smrti roditelja ostalo 13 djece, zbog oduzimanja roditeljskog prava šestoro djece i privremeno izmještene djece zbog rizika je 11. Od ovog broja djece koja su privremeno izmještena zbog rizika su tri djevojčice s područja Brčko Distrikta BiH koje su smještene u SOS dječije selo Sarajevo.

SMJERNICE za postupanje

- Uskladiti domaći zakonodavni okvir kojim se regulira zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja s odredbama Konvencije o pravima djeteta, Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece, Preporukama Komiteta UN-a "Politike za zaštitu djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006.-2016."

7. Pregled smjernica po oblastima

7.5.1.Registracija djece po rođenju - smjernice za postupanje

- Registracija sve romske djece odmah nakon rođenja i izvršiti naknadni upis onih koji nisu registrirani, kako bi se osiguralo pravo djeteta na identitet, državljanstvo, putnu ispravu i druge lične dokumente kao pretpostavke za ostvarivanje svih drugih prava.
- Provesti mjere kojima bi se roditelji usmjerili da izvrše svoju zakonsku obavezu upisa djece u matične knjige rođenih i time osiguraju zdravstvenu zaštitu za djecu i porodilje.
- U Federaciji BiH treba izraditi odgovarajuće programe kako bi se povećao obuhvat romske djece koja su registrirana odmah nakon rođenja.

7.5.2.Rani rast i razvoj - smjernice za postupanje

- Ojačati i educirati romske porodice kroz razvoj aktivnosti koje potiču odgovorno i zdravo roditeljstvo;
- Otvoriti centre za rani rast i razvoj u naseljima gdje živi veći broj Roma.

7.5.3.Ekonomski status porodice - smjernice za postupanje

- Razvijanje programa prekvalifikacije i dokvalifikacije Roma u skladu s potrebama tržišta rada;
- Razvijanje modela socijalne ekonomije za Rome i druge kategorije u stanju socijalne potrebe formiranjem malih i srednjih preduzeća (zadugarstvo).

7.5.4. Stambeni status djeteta – smjernice za postupanje

- Prioritet u rješavanju stambene problematike Roma treba da imaju porodice s maloljetnom djecom, djecom s posebnim potrebama ali i ostalom djecom koja žive u jako lošim stambenim uslovima.
- Osigurati sredstva za legalizaciju stambenih objekata izgrađenih kroz program stambenog zbrinjavanja Roma.
- Nadležne vlasti putem deminerskih agencija treba da riješe problem miniranih površina koje se nalaze u ili oko romskih naselja i predstavljaju ozbiljnu prepreku povratku.
- Poboljšati stambene uslove dodijeljenih stambenih jedinica na način da se saniraju i humaniziraju postojeća naselja koja imaju šansu da "prežive" i opstanu nakon monitoringa i primjene minimalnih urbanističkih i infrastrukturnih kriterija i uslova (na Prutačama ima 45 romskih porodica, s ukupno 285 članova)
- Izjednačiti stambenu ali i svaku drugu politiku te tako spriječiti migracije s jednog kraja na drugi;
- Dodjela placeva na više lokacija uz poštivanje svih procedura predviđenih Zakonom za prostorno planiranje i na taj će način biti lakše vezati djecu za školu i romska manjina neće biti getoizirana i dodatno diskriminirana;
- Pojednostavljenje, skraćenje i pojeftinjenje procedure za dobivanje aktuelne urbanističko-građevinske i pravne dokumentacije za objekte koji će se tek graditi a namijenjeni su isključivo za romsku populaciju, posebno smanjenje rente za građevinsko zemljište i infrastrukturne priključke.

7.5.5. Zdravstvena zaštita romske djece – smjernice za postupanje

- Osiguranje zdravstvene zaštite svoj romskoj djeci kroz vid obaveznog zdravstvenog osiguranja,
- Sve trudnice i majke porodilje romske nacionalnosti do šest mjeseci postnatalnog perioda obuhvatiti obaveznim zdravstvenim osiguranjem;
- Da sva djeca, uključujući i romsku, budu oslobođena neposrednog ličnog učešća u vidu godišnje premije osiguranja- zdravstvenih markica ili drugih vidova lične participacije;
- Da nadležni zavodi zdravstvenog osiguranja u BiH i Fond zdravstvenog osiguranja RS-a provodi kontinuirane javne kampanje u romskim lokalnim zajednicama o pravu na zdravstveno osiguranje i zaštitu;
- Da zavod za javno zdravstvo poveća broj edukacija u romskim naseljima o podizanju svijesti roditelja o značaju zdravlja djece i zdravstvene kulture.

7.5.6. Obrazovanje romske djece – smjernice za postupanje

- Povećati obuhvat i dostupnost predškolskog odgoja i obrazovanja svoj djeci uz individualni pristup i kontinuirano praćenje rasta i razvoja, s naglaskom na značaj zdrave ishrane, zdravih navika i sigurnog okruženja u kojem djeca žive i borave.
- Poboljšati saradnju matičnih ureda, centara za socijalni rad, kao i romskih udruženja, s ciljem redovnog dostavljanja podataka školama o djeci koja treba da budu upisana u prvi razred osnovne škole.
- Kako bi se smanjio procenat djece koja napuštaju obavezno osnovno obrazovanje, u školama u kojima su romska djeca u većem broju treba osigurati asistente Rome za dopunsku nastavu, a koji bi, pored pomoći djeci u savladavanju gradiva, imali obavezu da obilaze i njihove porodice, saraduju sa centrima za socijalni rad i dostavljaju potrebne podatke školama.

- Provoditi zakonske sankcije i prema Romima koji ne upisuju djecu u školu, odnosno čije dijete redovno ne pohađa obavezno osnovno obrazovanje.
- Osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje koje mora uključiti svu djecu i, posebno, preduzeti potrebne mjere da što više romske djece bude uključeno u predškolske ustanove s ciljem prevencije prosjačenja i njihove eksploatacije.
- Razvijati posebne programe dodatne podrške djeci koja su uključena u obrazovni proces kako bi u njemu ostala.
- Omogućiti da vanredno polaganje razreda osnovne škole bude besplatno za dijete te razvijati i podržavati edukativne programe podrške ovoj djeci s ciljem njihove pripreme.
- Nastaviti sa institucionalnim primjerima dobre prakse u podršci i osiguranju udžbenika, školskog pribora, užine, prijevoza i drugih stimulirajućih naknada za ostanak ove populacije u obaveznom osnovnom obrazovanju.
- S obzirom da je mali procenat romske djece uključen u srednjoškolsko obrazovanje, institucionalnim afirmativnim mjerama podržati njihovo uključivanje radi sticanja zanimanja kako bi postali što konkurentniji na tržištu rada.

7.6.1. Trgovina djecom – smjernice za postupanje

- Osiguranje efikasnih mehanizama pouzdane identifikacije žrtava trgovine ljudima što je nesumljivo jedna od najosjetljivijih oblasti cjelokupnog sistema borbe protiv ove pojave.
- Kampanje za izgradnju svijesti u romskim zajednicama o ovom problemu, a naročito u onim koje su izdvojene i socijalno isključene.
- Dodijeliti specifične ljudske, tehničke i finansijske resurse za istraživanje trgovine zbog prisilnog braka i/ili prisilnog ropstva.

7.6.2. Rad djece prosjačenje – smjernice za postupanje

- Uraditi kvantitativno i kvalitativno istraživanje o broju djece koja se ekonomski eksploatiraju na području cijele BiH kako bi se utvrdio njihov tačan broj, uključujući i broj romske djece;
- Uskladiti entitetsko i krivično zakonodavstvo Brčko Disktrikta BiH, u oblasti trgovine ljudima, s međunarodnim standardima kako bi osobe koje iskorištavaju djecu kroz prisilno prosjačenje bile podvrgnute krivičnim sankcijama;
- Osigurati ujednačeno shvatanje ili uključivanje definicije pojma prosjačenja i ekonomske eksploatacije djece u postojeće zakonske propise;
- Afirmativnim mjerama i pravima u sistemu socijalne i zdravstvene zaštite, te obrazovanja obuhvatiti ovu djecu i pružiti im adekvatnu podršku i zaštitu;
- Senzibilirati i obrazovati javnost o štetnim posljedicama dječijeg prosjačenja i o obavezi prijavljivanja svih slučajeva iskorištavanja, zanemarivanja i zlostavljanja djece;
- Po jedinstvenim pravilima utvrditi vođenje systemske evidencije i baze podataka za djecu koja prose i koja se ekonomski eksploatiraju, kao i djecu koja su u riziku, u svim lokalnim zajednicama, što bi bio osnov i za uspostavljanje takve baze na nivou entiteta odnosno države, na osnovu kojih bi se mogle definirati potrebe i prioritete u zaštiti ove djece.
- Jačati preventivne programe za suzbijanje prosjačenja djece kroz otvaranje dnevnih centara za djecu uključenu u život i rad na ulici i koja su u riziku da to postanu u lokalnim zajednicama. U dnevnim centrima će se pružiti i mogućnost rehabilitacije i resocijalizacije djece zatečene u prosjačenju i njihovih porodica.

- Osigurati pravovremeno reagiranje nadležnih u slučajevima neadekvatne roditeljske brige i rano otkrivanje djece u riziku od prosjačenja i ekonomske eksploatacije;
- Uspostaviti koordiniranu i kontinuiranu međuinstitucionalnu i intersektorsku saradnju s ciljem suzbijanja i prevencije dječijeg prosjačenja (**Potpisivanje Protokola o postupanju u slučaju prosjačenja djece**)
- Jačati kapacitete roditelja za odgovorno roditeljstvo i isticati njihovu odgovornost za postupanje protivno interesu djeteta, odnosno nepreduzimanju potrebnih mjera s ciljem zaštite djeteta od ekonomske eksploatacije.
- Porodicama koje podržavaju djecu u obrazovanju i koje su „povukle“ svoju djecu s ulice pružiti, kroz sistem socijalne zaštite, adekvatnu podršku i pomoć s ciljem njihovog socijalnog zbrinjavanja.

7.6.3. Romska djeca azilanti, izbjeglice ili interno raseljena djeca – smjernice za postupanje

- Usvojiti systemske zakone za izbjeglice i azilante u BiH kojima bi se regulirala njihova socijalno-ekonomska uključenost kojima bi Romi i njihova djeca automatski dobila ista prava.
- Zbog problema priznavanja izbjegličkog kartona i kartona tražioca azila kao identifikacionih dokumenata, nadležni organi pred kojim se podnosi zahtjev za upis djece u matične knjige treba systemski da riješe pitanje priznanja izbjegličkog ili kartona tražioca azila kao validnog dokumenta, s obzirom da je taj karton njihov jedini identifikacioni dokument.

7.6.4. Djeca bez roditeljskog staranja – smjernice za postupanje

- Uskladiti domaći zakonodavni okvir kojim se regulira zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja s odredbama Konvencije o pravima djeteta, Smjernicama za alternativno zbrinjavanje djece, Preporukama Komiteta UN-a “Politike za zaštitu djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Federaciji BiH 2006.-2016.”

8. Opće smjernice

- Potiču se vlade entiteta i Brčko Distrikta BiH da, na osnovu ovih smjernica, sačine planove za poboljšanje položaja romske djece, a s ciljem potpune socijalne inkluzije romske djece.
- Ministarstva za socijalnu zaštitu/politiku i Odjel za zdravstvo i ostale usluge Brčko Distrikta BiH trebalo bi da donesu protokole o uzajamnoj saradnji sa sektorima zdravstva, obrazovanja i nadležnim organima lokalne uprave s ciljem provođenja Smjernica za poboljšanje položaja romske djece u BiH.

- **Dati poticaj istraživanjima o uzrocima i stepenu socijalne isključenosti romske djece s ciljem provođenja politike socijalne inkluzije.**

9. Monitoring i evaluacija Smjernica

Na osnovu međunarodnih standarda za zaštitu ljudskih prava djece sadržanih u Konvenciji o pravima djeteta i pratećim protokolima te Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina nastala je i obaveza BiH na usklađivanju pravnog okvira, ali i obaveza praćenja i izvještavanja o usklađivanju i primjeni propisa u BiH.

Izradom i praćenjem provođenja ovih smjernica namjerava se poboljšati položaj romske djece u BiH, odnosno njihovo socijalno uključivanje kao i ispunjenje međunarodnih obaveza BiH u sektorima socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i obrazovanja.

Primjenu Smjernica prati Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, u saradnji s nadležnim ministarstvima na državnom, entitetskom i nivou Brčko Distrikta BiH.

Prema potrebi, a u svrhu praćenja primjene ovih smjernica, bit će uspostavljen ad hoc stručni tim koji će sačiniti mehanizam za prikupljanje podataka i na bazi prikupljenih informacija izraditi izvještaj koji će biti korišten u sklopu izvještavanja BiH o provođenju Konvencije o pravima djeteta, njena dva prateća protokola i provođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.

10. Prilozi

I Međunarodne i regionalne konvencije

1. Konvencija o pravima djeteta (Službeni list R BiH, 25/93);
2. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji (Službeni glasnik BiH, 5/02);
3. Fakultativni protokol o djeci u oružanim sukobima;

4. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
5. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Fakultativni protokol;
6. Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije;
7. Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama s protokolima;
8. Konvencija o građanskim aspektima međunarodne otmice djece (Haška konvencija);
9. Konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu;
10. Evropska socijalna povelja sa svojim protokolima;
11. Povelja o osnovnim pravima Evropske unije;
12. Deklaracija UN-a o pravima osoba koje pripadaju nacionalnim ili etičkim, vjerskim i jezičkim manjinama;
13. Okvirna konvencija za zaštitu manjina;
14. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina;
15. Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete;
16. Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja;
17. Konvencija broj 18 o obaveznom ljekarskom pregledu djece i mladića zaposlenih na brodovima iz 1921.;
18. Minimalna standardna UN-ova pravila za maloljetničko pravosuđe – Pekinška pravila;
19. Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije – Rijdaske smjernice;
20. Pravila UN-a o zaštiti maloljetnika lišenih slobode;
21. UNESCO-va Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju;
22. Konvencije međunarodne organizacije rada (MOR);
23. Konvencije Vijeća Evrope;

II Strategije, kodeksi, akcioni planovi i smjernice za djecu u Bosni i Hercegovini

1. Akcioni plan za djecu BiH 2002-2010. i Akcioni plan za djecu BiH 2011-2014
2. Etički kodeks istraživanja o djeci
3. Mapa puta i plan aktivnosti za uključenje BiH u EU programe sjelovitog učenja i mladi u akciji do 2013. (Sl. glasnik BiH, broj 74/08)
4. Strategija protiv maloletničkog prestupništva u BiH 2006-2010. (Sl. glasnik BiH, broj 14/08)
5. Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici (Sl. glasnik BiH, broj 15/08)
6. Strategija BiH za rješavanje problema Roma (Sl. glasnik BiH, broj 67/05)
7. Deklaracija dekade uključenja Roma 2005-2015.
8. Akcioni plan za rješavanje problema Roma iz oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, Odluka o osnivanju koordinacionog odbora za praćenje provedbe Akcionog plana (Sl. glasnik BiH, 73/08)
9. Rezolucija o mladima u BiH (Sl. glasnik BiH, 12/03)
10. Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH (maj 2008) Vijeće ministara za GTZ i dr.
11. Rezolucija o politici zdravlja za sve građane BiH (Sl. glasnik BiH, 12/02)
12. Strateški pravci obrazovanja u BiH s planom implementacije 2008-2015 (Sl. glasnik BiH, 63/08)
13. Strategija razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH
14. Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010.
15. Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica izloženih riziku u BiH 2006-2016.
16. Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delinkvencije i postupanja u slučaju nasilja među djecom i mladima;
17. Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete
18. Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji za BiH za razdoblje 2009-2011. (Sl. glasnik BiH, 50/09)
19. Rezolucija o unapređenju zaštite porodice u BiH (Sl. glasnik BiH, 50/09)

III Nacionalno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini

1. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH (Sl. glasnik u BiH, 59/09)
2. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH (Sl. glasnik u BiH, 16/03)
3. Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina u BiH (Sl. glasnik u BiH, 12/03, 93/08)
4. Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina FBiH (Sl. novine FbiH, 56/08)
5. Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina RS (Sl. glasnik RS, 2/05)
6. Porodični zakon FBiH (Sl. novine FBiH, 35/05,41/05)
7. Porodični zakon RS (Sl. glasnik RS, 54/02, 4108)
8. Porodični zakon BDBiH (Sl. glasnik BDBiH, 23/97)
9. Zakon o dječijoj zaštiti RS (Sl. glasnik RS, 4/02, 17/08, 1/09)
10. Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH (Sl. glasnik BDBiH, 1/03, 4/04, 21/05, 19/07, 2/08)
11. Zakon o zaštiti od nasilja FBiH (Sl. novine FBiH, 22/05)
12. Zakon o zaštiti od nasilja RS (Sl. novine RS, 118/05, 17/08)
13. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH (Sl. novine FBiH, 29/97, 7/02)
14. Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS (Sl. novine RS, 18/99, 23/99, 58/01, 62/02)
15. Zakon o zdravstvenoj zaštiti BDBiH (Sl. glasnik BDBiH 02/01, 19/07, 2/08)
16. Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH (Sl. novine FBiH, 30/97, 7/02, 70/08)
17. Zakon o zdravstvenom osiguranju RS (Sl. novine RS, 18/99, 70/01, 51/01, 17/08, 1/09)
18. Zakon o zdravstvenom osiguranju BDBiH (Sl. novine BDBiH, 1/02, 7/02, 19/07, 2/08, 34/08)
19. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH (Sl. novine FBiH, 36/99, 54/04, 39/06, 14/09)
20. Zakon o socijalnoj zaštiti RS (Sl. novine RS, 5/93, 15/96, 10/03, 110/03)
21. Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH (Sl. glasnik BDBiH, 1/03, 4/04, 19/07)
22. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH (Sl. glasnik BiH, 18/03)
23. Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH (Sl. glasnik BiH, 88/07)
24. Okvirni zakon o srednjem obrazovanju u BiH (Sl. glasnik BiH, 63/08)
25. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH (Sl. glasnik BiH, 59/07)
26. Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje (Sl. glasnik BiH, 88/07)
27. Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju (Sl. glasnik RS, 119/08)
28. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u RS (Sl. glasnik RS, 74/08)
29. Zakon o visokom obrazovanju (Sl. glasnik RS, 30/07)
30. Zakon o preškolskom odgoju i obrazovanju BDBiH (Sl. glasnik BDBiH, 13/07, 39/08)
31. Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH (Sl. glasnik BDBiH, 10/08 ispr. 25/08)

Pojmovnik

Ključni termini preuzeti su iz Zajedničkog izveštaja Evropske komisije o društvenoj uključenosti iz 2004³³:

SIROMAŠTVO - Ljudi se smatraju siromašnim ukoliko su njihovi prihodi ili sredstva nedovoljno velika da sebi obezbijede standard života koji se smatra prihvatljivim u društvu u kojem žive. Kao posljedica siromaštva, oni mogu iskusiti višestruke prepreke usljed nemogućnosti zapošljavanja, niskih prihoda, loših stambenih uslova, neadekvatne zdravstvene zaštite i neadekvatnog pristupa obrazovanju, kulturi, sportu i rekreaciji. Oni su često isključeni i marginalizovani u pogledu aktivnosti (ekonomskih, društvenih i kulturnih) koje se smatraju standardom za druge ljude, a njihov pristup osnovnim pravima često je ograničen.

DRUŠTVENA ISKLJUČENOST - Društvena isključenost je proces u kojem su određene grupe stanovništva gurnute na marginu društva. Nemogućnost njihovog potpunog učešća u društvu je posljedica siromaštva, neadekvatnog obrazovanja ili drugih znanja, ili je rezultat diskriminacije. Ovo ih sprječava da sebi obezbijede posao, prihode ili obrazovanje, kao i da budu dio mreža i aktivnosti u društvu i zajednici. Njihov pristup vlasti i tijelima koje donose odluke je ograničen, zbog čega se osećaju nemoćnim da vrše kontrolu nad odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život.

SOCIJALNA ISKLJUČENOST - Proces u kome su određeni pojedinci gurnuti na margine društva i spriječeni da svojim punim kapacitetima učestvuju u ekonomskim, društvenim i kulturnim tokovima.

DRUŠTVENA INKLUZIJA - Društvena inkluzija je proces koji osigurava da stanovništvo koje je pod rizikom od siromaštva i društvene isključenosti dobije mogućnosti i sredstva koja su neophodna za celovito učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu, i da dostigne životni standard i blagostanje koje se smatra uobičajenim u društvu u kojem žive. Ovaj proces osigurava veće učešće u procesu donošenja odluka koje utiču na njihov život.

SOCIJALNA UKLJUČENOST- afirmativna aktivnost na promjeni uslova koji su doveli do socijalne isključenosti, ali se njihovo pobliže određivanje značajno razlikuje u definicijama pojedinih organizacija.

DEFINICIJA DJETETA - Konvencija o pravima djeteta, u članu 1, definiše dijete kao svaku osobu „mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetstva ne odredi drugačije“.

SIROMAŠTVO - Ljudi se smatraju siromašnim ukoliko su njihovi prihodi ili sredstva nedovoljno velika da sebi obezbijede standard života koji se smatra prihvatljivim u društvu u kojem žive.

JIM – Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju (Joint Memorandum on Social Inclusion)

LOŠI USLOVI STANOVANJA - Prenaseljenost (najmanje dvije osobe u sobi, cjelokupni životni prostor je manji od 15 kvadratnih metara po odrasloj osobi i 8 kvadratnih metara po djetetu); nedovoljna opremljenost (bez toaleta i/ili kupatila, grijanje na šporet ili bez grijanja); nesiguran status – barem dve negativne stavke od navedenih;

APSOLUTNI NEDOSTATAK SREDSTAVA - jedan topli obrok dnevno, odvojena soba za svakog ukućana, opremljenost toaletom, kupatilom, telefonom, automobilom, televizorom u boji,

³³Joint Report on Social Inclusion 2004, Social Security and Social Integration, strana 10.

automatskom mašinom za pranje veša, jedan godišnji odmor, najmanje 1.000 KM mjesečne uštede – nedostatak najmanje pet od navedenih stavki kvalifikuje se kao apsolutna uskraćenost;

NEPOVOLJNI ŽIVOTNI USLOVI - nedostatak sredstava i najmanje osam od narednih stavki kvalifikuju se kao uskraćenost – dom koji ima baštu, terasu, prijatan pogled, mašinu za pranje suđa, video rekorder, kompjuter, redovna kupovina nove odjeće, zamjena istrošenog namještaja, redovna kupovina novina, ugošćavanje prijatelja jednom mjesečno, posjeta restoranu jednom mjesečno.

Literatura

- *Analiza stanja prava djece i njihove implementacije u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja*, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH i Save the Children Norway, Oktobar 2010.
- Branka Kušljugić i Ibrahim Prohić, *Socijalno isključeni u BiH danas, a sutra?*, Program Evropske unije EDIHR za Bosnu i Hercegovinu, Biro za ljudska prava Tuzla, 2011.
- Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2011., Brisel, 12. 10. 2011. SEC(2011)1206
- Slobodan Nagradić, *Strategija Bosne i Hercegovine za rješavanje problema Roma*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Odbor za Rome pri Savjetu/Vijeću ministara BiH, Sarajevo, 2005.
- *Specijalni izvještaj o participaciji djece i odraslih u interesu djece u školama*, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH i Save the Children Norway, Oktobar 2010.
- *Specijalni izvještaj o pravima djece smještene u ustanove, sa posebnim osvrtom na normative i standarde*, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH i Save the Children Norway, Oktobar 2010.
- *Specijalni izvještaj o problemu prosjačenja djece u Bosni i Hercegovini*, Rezultati empirijskog istraživanja realizovanog u opštinama Sarajevo, Banjaluka, tuzla, Mostar i Brčko Distrikt, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH i Save the Children Norway, Banjaluka/Sarajevo 2009.
- *Specijalno izvješće o stanju prava djece sa posebnim potrebama/smetnjama u psihofizičkom razvoju*, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH i Norwegian Embassy, Studeni 2010.
- Vajzović Emir, *Analiza evidentiranja romskih potreba*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo, 2011.
- Zita Lj. K., A. Krehić, J. Džumhur, M. Sendić, *Analiza usklađenosti zakonodavstva BiH sa Konvencijom o pravima djeteta*, Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava u BiH i Save the Children Norway, Sarajevo 2009.